

Anna Sochacka

Drobna szlachta w województwie lubelskim w średniowieczu

Rocznik Lubelski 25-26, 7-30

1983-1984

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ANNA SOCHACKA

DROBNA SZLACHTA W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM
W ŚREDNIOWIECZU

Szczególnie liczne skupiska drobnej szlachty¹ w średniowieczu i później spotykamy na Mazowszu i Podlasiu, ale i w innych rejonach Polski i Litwy zgrupowania tego typu własności nie były rzadkością. Uboga szlachta zamieszkiwała w Wielkopolsce, gdzie w XVI w. w woj. kaliskim było 238 wsi zagrodowców². Osady drobnej szlachty powstawały też na Pomorzu³, Mazurach⁴ i Warmii⁵, na Litwie⁶ i Rusi⁷ oraz na Śląsku⁸. W Małopolsce drobni rycerze w większej liczbie osiedleni byli w Sądeckiem⁹ i Lubelskiem.

¹ Pod pojęciem drobnej szlachty kryją się dwie rozróżniane często grupy, tj. szlachta zagrodowa bezkniecia oraz szlachta cząstkowa, której niewielkie działki ziemi uprawiali poddani. W związku z tym jednak, że do końca XV w. w źródłach na ogół nie znajdujemy wystarczających informacji o posiadaniu lub nieposiadaniu kmieci przez interesujących nas właścicieli dóbr ziemskich, w pracy niniejszej używane jest tylko ogólne określenie: szlachta drobna.

² L. Pola s z e w s k i, *Własność feudalna w województwie kaliskim w XVI wieku*, Poznań 1976, s. 51—53; K. G ó r s k a - G o ł a s k a, *Słownik historyczno-geograficzny Wielkopolski w średniowieczu. Metody pracy i problematyka badawcza*, „Studia Źródłoznawcze” t. 23 : 1978, s. 135.

³ B. Janiszewska-Mincer, *Osadnictwo ziemi waleckiej do początków XVI w.*, „Materiały Zachodniopomorskie” t. 11 : 1965, s. 635; S. Chmielewski, *Manowie w ziemi waleckiej w XVI w. Przyczynek do historii maństw wielkopolskich*, „Studia z Dziejów Wielkopolski i Pomorza” t. 6 : 1960, z. 1, s. 209—256; R. K u k i e r, *Tradycje kulturowe osadnictwa drobnoszlacheckiego na ziemi człuchowskiej*, „Koszalińskie Zeszyty Muzealne” t. 6 : 1976, s. 142—143.

⁴ W. Chojnacki, *Osadnictwo polskie na Mazurach w XIII—XVII w.*, W: *Szkice z dziejów Pomorza*, t. 2, Warszawa 1959, s. 8, 30.

⁵ M. P o l l a k ó w n a, *Osadnictwo Warmii w okresie krzyżackim*, Poznań 1953, s. 56, 68.

⁶ Z. W o j t k o w i a k, *Powiat Giedrojcie (Z zagadnień specyfiki administracyjno-terytorialnej Wielkiego Księstwa Litewskiego przed reformą 1565/1566 roku)*, „Zapiski Historyczne” t. 43 : 1978, z. 2, s. 18, 22; T e n ż e, *Powiat kurkiewski (przyczynek do specyfiki administracyjno-terytorialnej Wielkiego Księstwa Litewskiego)*, „Acta Baltico-Slavica” t. 10 : 1976, s. 41—46.

⁷ A. Janeczek, *Polska ekspansja osadnicza w ziemi lwowskiej w XIV—XVI w.*, „Przegląd Historyczny” t. 69 : 1978, z. 4, s. 619; A. F a s t n a c h t, *Osadnictwo ziemi sanockiej w latach 1340—1650*, Wrocław 1962, s. 68—69, 82—83; A. P r o c h a s k a, *Lenna i maństwa na Rusi i Podolu*, „Rozprawy AU, Wydz. Historyczno-Filozoficzny”, seria II, t. 17(42) : 1902, s. 1—30.

⁸ K. Tymieniecki, *Z dziejów zaniku drobnej własności na Śląsku w XIII w.*, W: *Księga pamiątkowa ku czci O. Balzera*, t. 2, Lwów 1925, s. 624—628; W. K o r t a, *Rozwój średniej i drobnej świeckiej własności feudalnej na Śląsku do połowy XIII wieku*, „Sobótka” t. 19 : 1964, nr 1/2, s. 25—31; M. C e t w i Ń s k i, *Pochodzenie etniczne i więzy krwi rycerstwa śląskiego*, W: *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej*, t. I, Pod red. S. K. K u c z y Ń s k i e g o, Warszawa 1981, s. 67.

⁹ K. Dziwik, *Struktura i rozmieszczenie feudalnej własności ziemskiej na Sądeckczyźnie w XV wieku*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” t. 7/8 : 1961/62, s. 49.

Największe zainteresowanie badaczy budziło najliczniejsze drobno-szlacheckie osadnictwo Mazowsza i Podlasia, którym zajmował się już H. Kollątaj, następnie Z. Gloger, H. Gawarecki, T. Wojciechowski, W. Smoleński, K. Tymieniecki¹⁰, a ostatnio A. Zaboklicka¹¹, J. Wiśniewski¹², S. Russocki¹³, A. Bogucki¹⁴ i inni. Ogólne problemy związane z genezą drobnej szlachty w Polsce i jej rolą w społeczeństwie średniowiecznym poruszane były w pracach K. Potkańskiego¹⁵, J. Bardacha¹⁶, K. Buczka¹⁷ i H. Łowmiańskiego¹⁸. Mimo tych dość licznych opracowań wiele problemów dotyczących powstania i funkcjonowania tej warstwy szlacheckiej pozostaje nadal otwartych, budzi dyskusje i wymaga szczegółowych badań. Celowe wydaje się więc bliższe przyjrzenie się osadnictwu drobno-szlacheckiemu w ziemi lubelskiej i łukowskiej, tym bardziej że dysponujemy tu dość znacznym zasobem źródeł mogących rzucić światło na jego dzieje.

Wyniki dotychczasowych badań dotyczących drobnych posiadłości szlacheckich zdają się świadczyć, że geneza i czas ich powstania oraz warunki rozwoju były różne w różnych częściach państwa i odmienne w poszczególnych okresach historycznych. Zdaniem W. Korta i M. Cetwińskiego na Śląsku drobni rycerze pojawili się w większej liczbie w XIII w. wskutek ubożenia i rozdrobnienia średniej i wielkiej własności rycerskiej¹⁹. W ziemi dobrzyńskiej osadnictwo drobnorycerskie zorganizowane zostało przez księżęta w drugiej połowie XIII w. dla obrony przed

¹⁰ Omówienie ich poglądów zob. w pracach W. Smoleńskiego, *Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej*, Kraków 1908, s. 41—44, i M. Biernackiej, *Wsie drobno-szlacheckie na Mazowszu i Podlasiu. Tradycje historyczne a współczesne przemiany*, Wrocław 1966, s. 19—23.

¹¹ A. Zaboklicka, *Zmiany w strukturze drobnej własności szlacheckiej w XV i XVI w. na przykładzie ziemi liwskiej*, „Przegląd Historyczny” t. 49 : 1958, z. 2, s. 250—260.

¹² J. Wiśniewski, *Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII w.*, „Acta Baltico-Slavica” t. 1 : 1964, s. 115—135; *Tenże, Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny. Geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, „Acta Baltico-Slavica” t. 11 : 1977, s. 7—80.

¹³ S. Russocki, *Spory o średniowieczne Mazowsze*, „Rocznik Mazowiecki” t. 4 : 1972, s. 217—257; *Tenże, Formy władania ziemią w prawie ziemskim Mazowsza od końca XIV do połowy XVI w.*, Warszawa 1961; *Tenże, Nadania ziemi „ad servitia communia” a obowiązek służby wojskowej na Mazowszu w XV wieku*, W: *Miscellanea iuridica złożone w darze Karolowi Koranyiemu w 40-letcie pracy naukowej*, Warszawa 1961, s. 111—119; *Tenże i J. Senkowski, Uwagi o społeczno-prawnym zróżnicowaniu rycerstwa i szlachty mazowieckiej*, „Kwartalnik Historyczny” t. 67 : 1960, nr 1, s. 11—24.

¹⁴ A. Bogucki, *Grody a osadnictwo drobnorycerskie w ziemi dobrzyńskiej*, „Przegląd Historyczny” t. 63 : 1972, z. 2, s. 219—239; *Tenże, Termin „miles” w źródłach śląskich XIII i XIV w.*, W: *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. I, Pod red. S. K. Kuczyńskiego, Warszawa 1981, s. 222—263.

¹⁵ K. Potkański, *Zagrodowa szlachta i włódcze rycerstwo w województwie krakowskim w XV i XVI wieku*, „Rozprawy AU, Wydz. Hist.-Filozoficzny” t. 23 : 1888, s. 173—267.

¹⁶ J. Bardach, *Uwagi o „rodowym” ustroju społeczeństwa i prawie bliźszości w Polsce średniowiecznej*, „Czasop. Prawno-Hist.” t. 4 : 1952, s. 431—432.

¹⁷ K. Buczek, *Prawo rycerskie i powstanie stanu szlacheckiego w Polsce*, „Przegląd Historyczny” t. 69 : 1978, z. 1, s. 23—46; *Tenże, Stróże. Studium z ustroju społecznego Polski wczesnofeudalnej*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” t. 19 : 1957.

¹⁸ H. Łowmiański, *Początki Polski*, t. III, Warszawa 1967, s. 433—445.

¹⁹ W. Korta, *op. cit.*, s. 26; M. Cetwiński, *op. cit.*, s. 67.

najazdami Prusów²⁰. Natomiast na temat pochodzenia drobnej szlachty mazowieckiej istnieje w historiografii szereg hipotez: że pochodziła ona z ludzi wolnych epoki przedfeudalnej, którym w określonych warunkach rozwoju Mazowsza udało się wejść do stanu szlacheckiego; że jest produktem akcji kolonizowania pustek celem zabezpieczenia wojskowych i gospodarczych potrzeb państwa; wreszcie, że jej powstanie wiązało się z ubożeniem rozradzających się rodzin rycerskich, które na Mazowszu nie miały możliwości skupienia większych dóbr²¹. Wskazywano też przykłady przeradzania się dawnej ludności służebnej obciążonej obowiązkami związanymi z funkcjonowaniem grodów w rycerstwo, a następnie w szlachtę. Pogląd taki głosił A. Pawiński²², takie procesy w XV w. w ziemi sanockiej odnotował A. Fastnacht²³, a na terenie Mazowsza J. Chwalibińska²⁴. Genezę drobnej szlachty w Sądeckiem K. Buczek wiązał z instytucją dawnych pogranicznych stróżów brony i grodu²⁵.

Jak z tego wynika, różnice rysują się też w sprawie społecznego pochodzenia drobnej szlachty. Część badaczy dostrzega w niej zubożałych potomków szlachty zamożnej, inni wykazują, że grupa ta powstała drogą awansu przedstawicieli niższych warstw społecznych, tj. chłopów i włódyków, umożliwionego przez karierę wojskową lub pełnienie innych służebności dla książąt²⁶. K. Buczek w pracy o prawie rycerskim stwierdził, że w połowie XIV w. bogatsze grupy rycerstwa małopolskiego zdołały uzyskać większe uprawnienia i przerodziły się w szlachtę, pozostałe zaś rzesze ubogich włódyków częściowo przeszły w szeregi rycerstwa służebnego, a to z kolei przeniknęło do stanu szlacheckiego w postaci drobnej, mniej uprzywilejowanej szlachty²⁷.

Dotychczasowe badania nad lubelską drobną szlachtą, poza niewielkimi wzmiankami w pracach K. Potkańskiego²⁸ i F. Bujaka²⁹, opublikowane zostały w artykułach J. Mazurkiewicza i M. Stankowej o sądzie kasztelana lubelskiego w Wąwolnicy³⁰, S. Litaka o strukturze osadnictwa

²⁰ A. Bogucki, *Grody a osadnictwo drobnorycerskie...*, s. 231—235.

²¹ Omówienie poglądów na ten temat zob. w pracy S. Russockiego i J. Senkowskiego, *op. cit.*, s. 11, i A. Boguckiego, *Grody a osadnictwo...*, s. 215.

²² A. Pawiński, *Źródła dziejowe*, t. XIV, *Małopolska*, cz. 3, Warszawa 1886, s. 101—107.

²³ A. Fastnacht, *op. cit.*, s. 232.

²⁴ J. Chwalibińska, *Ród Prusów w wiekach średnich*, „Roczniki Tow. Nauk. w Toruniu” t. 53 : 1948, s. 96—102.

²⁵ K. Buczek, *Stróże...*, s. 40.

²⁶ Por. szczegółowe omówienie poglądów w H. Łowmiańskiego: *Początki Polski...*, s. 436—445. Na drogi przenikania chłopów w szeregi rycerstwa zwracają uwagę J. Matuszewski, *Rzekome rycerstwo niższe w najstarszym zwodzie prawa polskiego*, „Roczniki Historyczne” t. 23 : 1957, s. 151—152, i A. Bogucki, *Grody a osadnictwo...*, s. 234.

²⁷ K. Buczek, *Prawo rycerskie...*, s. 39—42.

²⁸ K. Potkański, *op. cit.*, s. 249—250.

²⁹ F. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, „Rozprawy AU, Wydz. Hist.-Filozoficzny” t. 22(47) : 1905, s. 256—259.

³⁰ J. Mazurkiewicz, *Jurysdykcja sądowa wojewody lubelskiego nad szlachtą w XVI w.*, „Rocznik Lubelski” t. 1 : 1958, s. 57—68; M. Stankowa, *Sąd kasztelana lubelskiego w Wąwolnicy. Organizacja i działalność sądu kasztelańskiego*, „Rocznik Lubelski” t. 13 : 1970, s. 23—50; Tejż e, *Księga sądu kasztelana lubelskiego w Wąwolnicy*, „Rocznik Lubelski” t. 1 : 1958, s. 248.

i sieci parafialnej w ziemi łukowskiej³¹ i S. Wojciechowskiego o szlacheckim zasiedleniu województwa lubelskiego w XVI w.³²

Podstawę źródłową do dziejów tej kategorii własności w Lubelskiem w średniowieczu stanowią w głównej mierze zapisy ksiąg sądowych i dokumenty. Te ostatnie są bardzo nieliczne, gdyż z XIV w. mamy zaledwie jeden dokument nadawczy³³, trzy dokumenty zwalniające od sądów kasztelana w Wąwolnicy³⁴ i jeden zawierający oczyszczenie naganionego szlachectwa³⁵. Poza tym szereg wzmianek o wsiach i ich mieszkańcach występujących w charakterze świadków znajdujemy w innych dokumentach, nie dotyczących bezpośrednio drobnej własności. Materiał dokumentowy z XV w. także nie jest obfity; obejmuje tylko osiem przywilejów władców dla drobnej szlachty (dwa z ziemi lubelskiej i sześć z ziemi łukowskiej), z których znamy teksty czterech³⁶, a o pozostałych czterech mamy tylko wzmianki³⁷.

Wiele bogatszy jest zasób wiadomości o drobnej szlachcie zawartych w księgach sądów działających w Lubelskiem, tj. w zachowanych od 1409 r. księgach ziemskich³⁸ oraz księgach sądu kasztelana i wojewody lubelskiego w Wąwolnicy z lat 1444—1514³⁹.

Stan rozdrobnienia własności na początku XVI w. obrazuje rejestr poborowy z 1531 r., gdzie wyszczególnione zostały wszystkie działy wsi szlachty bezkmiecej⁴⁰.

Jak z powyższego wynika, dysponujemy na ogół dość późnym materiałem źródłowym, niemniej wypada podkreślić jego obfitość i możliwość wykorzystania metodą retrogresji do badań nad stanem włości drobno-szlacheckich w okresie wcześniejszym, tj. w dobie ich pojawiania się w Lubelskiem⁴¹.

³¹ S. Litak, *Formowanie sieci parafialnej w Łukowskiem do końca XVI wieku. Studium geograficzno-historyczne*, „Roczniki Humanistyczne” t. 12: 1964, z. 2, s. 5—136; Tenże, *Z badań nad osadnictwem ziemi łukowskiej w XV w.*, „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Humanistyka” vol. 18: 1976, nr 1, s. 37—45.

³² S. Wojciechowski, *Zasiedlenie szlacheckie w województwie lubelskim w drugiej połowie XVI w.*, „Rocznik Lubelski” t. 10: 1968, s. 139—152.

³³ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Kielcach, Archiwum Małachowskich, sygn. 258, s. 3—6 (dalej cyt.: WAPK, Arch. Małach.).

³⁴ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi ziemskie lubelskie (dalej cyt.: WAPL, KzL) 10, k. 308v; Księgi sądu kasztelana lubelskiego w Wąwolnicy (dalej: KkW) 1, k. 51; *Zbiór dokumentów Małopolskich* (dalej: ZDM), wyd. S. Kuras, t. IV, Warszawa 1969, nr 1059.

³⁵ ZDM, t. IV, nr 936.

³⁶ ZDM, t. VII, nr 1917, 1957; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór Dokumentów Pergaminowych (dalej cyt.: AGAD Perg.), nr 6851; *Metryka Koronna*, (dalej cyt.: MK) 119, k. 89 i n.

³⁷ ZDM, t. V, nr 1394; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, Wyd. J. N. Bobrowicz, t. VIII, Lipsk 1841, s. 599; *Matricularum Regni Poloniae summaria*, Wyd. T. Wierzbowski (dalej cyt.: MRPS), cz. III, nr 759, 1260, 2562.

³⁸ WAPL, KzL 1, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13.

³⁹ WAPL, KkW 1, 2 oraz fragmenty akt tego sądu w KzL 1, s. (111—116); KzL 4, k. (1—12, 22—25); KzL 5, k. 9—22, 45—52, 85—92, 123—124, 137—149, 202—203, 208—219, 236—241; KzL 8, k. 23—28, 153—167, 186—197; KzL 10, k. 1—6, 35—36, 89—102, (304—305), 306—311; KzL 11, k. 1—12, (13—20), 51—68; KzL 12, k. 11—16, 43—68, 121—130, 133—138, 165—166, 201—202; KzL 13, s. 586—613, 642—737, 764—795, 846—861 — w nawiasach podano karty o niepewnej identyfikacji.

⁴⁰ *Rejestr poborowy województwa lubelskiego z 1531 r.*, W: *Źródła dziejowe* (dalej cyt.: ZDz), Wyd. A. Pawiński, t. XIV, Warszawa 1886, s. 361—373, 381—387.

⁴¹ Przydatność analizy retrogresywnej źródeł późnośredniowiecznych w badaniach nad rycerstwem podkreśla T. Lalik, *Dzieje wewnętrzne Polski piastowskiej*, „Studia Historyczne” t. 13: 1970, z. 3, s. 447.

W końcu XV w. występowało w źródłach 178 wsi zasiedlonych przez drobną szlachtę, skupionych głównie w okolicach Wąwolnicy, Bełżyc i Lublina oraz w całej ziemi łukowskiej. Mniejsze skupiska takich osad usytuowane były w pobliżu Parczewa i Kraśnika (por. mapa i Wykaz 2). Stanowiły one 70,8% całego osadnictwa szlacheckiego w ziemi łukowskiej i 22,9% w ziemi lubelskiej⁴². Wydaje się, że w Łukowskim tego typu wsi było znacznie więcej, lecz brak danych o własności 18 osad znanych ze źródeł XV-wiecznych oraz niepewny czas powstania dużej liczby osad drobnoszlacheckich notowanych tu dopiero w źródłach z XVI w. nie pozwalają uściślić podanych obliczeń.

Trudno spodziewać się, by wsie te były wynikiem ewolucji wolnych posiadaczy ziemi ze schyłku epoki plemiennej czy też służebnych rycerzy osiedlonych wokół grodów. Wiadomo bowiem, że procesy osadnicze na terenie województwa lubelskiego nie przebiegały bez zakłóceń. Od XI w., tj. od trwałego zagarnięcia Grodów Czerwińskich przez Ruś, ziemie lubelska i łukowska stanowiły pogranicze, które szczególnie w dobie rozbięcia dzielnicowego narażone było na ciągłe najazdy Rusinów, Litwinów, Tatarów i wojenne rozgrywki między książętami⁴³. Wszystko to stało się powodem zahamowania osadnictwa, a nawet zniszczenia wcześniej istniejących tu skupisk ludności⁴⁴. Niemożliwe więc zdaje się przetrwanie i ewolucja większej liczby dóbr, które stałyby się podstawą znanych z czasów późniejszych licznych osad drobnej szlachty. Brak też danych o istnieniu w Lubelskim bardziej rozbudowanej organizacji obronnej i gospodarczej wokół grodów, gdyż około 10 wsi o nazwach służebnych⁴⁵ i 7 o nazwach typu obronnego⁴⁶ to bardzo mało w porównaniu z innymi częściami Małopolski.

Przyjąć zatem wypada wypowiedane już w historiografii naszego regionu zdanie, że osadnictwo to wiązało się z działalnością Kazimierza Wielkiego wprowadzającego tu stały system obrony państwa oparty o zamki w Kazimierzu i Lublinie i organizującego siły zbrojne potrzebne m. in. do wypraw na Ruś z zastępów zobowiązanej do służby wojskowej szlachty osadzanej na nadawanych jej gruntach królewskich⁴⁷. Były to ziemie dotąd nie zagospodarowane, leżące w pobliżu starych skupisk dóbr królewskich, zatem inicjatywy osadnicze króla, nie uszczuplając zasobów

⁴² W końcu XV w. źródła notują w ziemi lubelskiej 481 osad będących własnością szlachty, a w ziemi łukowskiej 96 osad (A. Sochacka, *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu*, Maszynopis w Zakładzie Historii Średniowiecznej UMCS w Lublinie, s. 251).

⁴³ K. Myśliński, *W państwie piastowskim*, W: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. I, Pod red. T. Mencia, Warszawa 1974, s. 158—160; Tenże, *Z dziejów rozwoju wsi lubelskiej w XIV i XV wieku*, „Rocznik Lubelski” t. 1 : 1958, s. 38.

⁴⁴ O znacznych rozmiarach zniszczeń spowodowanych najezdami z połowy XIV w. świadczy zwolnienie w 1359 r. przez biskupa krakowskiego tych ziem od dziesięcin na przeciąg 30 lat (*Kodeks dyplomatyczny Małopolski*), Wyd. F. Piekoski (dalej cyt.: *KDMp*) t. III, Kraków 1887, nr 730.

⁴⁵ Pstrągi, Rybitwy i Świątniki w dolinie Wisły, Kowale i Strzelce koło Wąwolnicy, Serniki i Tulniki na północ od Lublina, Bobrowniki, Konary i Łagiewniki na wschód i południowy wschód od Lublina.

⁴⁶ Zawada i Bronice w pobliżu Sieciechowa, Stróża pod Biskupicami, Stróża koło Krzczonowa, Bronowice pod Lublinem i Stróża i Słupie koło Kraśnika.

⁴⁷ K. Myśliński, *W państwie piastowskim...*, s. 175; Tenże, *Lubelszczyzna za Piastów i Jagiellonów*, W: *Lubelszczyzna w dziejach narodu i państwa polskiego*, Lublin 1972, s. 38; M. Stankowa, *Sąd kasztelana...*, s. 35—36.

skarbu, podnosiły obronność Lubelskiego, a równocześnie polepszyły stan jego zagospodarowania. Potwierdzenie prowadzenia przez Kazimierza Wielkiego tego rodzaju akcji osadniczej znajdujemy w tekście nadania w 1359 r. szlachcicowi Jakubowi Sadurce z Mazowsza i jego spadkobiercom dąbrowy Kierz w wieczyste dziedziczne posiadanie⁴⁸. W dąbrowie tej powstała wkrótce wieś zwana Sadurki, należąca w XV w. do niezamożnej szlachty. W 1443 r. spotykamy określenie tej miejscowości mianem *Schadikerz nunc Schadurki*⁴⁹, co potwierdza tezę o przeznaczaniu pod drobnorycerskie osadnictwo dotychczasowych nieużytków, szadykierz bowiem to nazwa jeżyny⁵⁰, używana też na Mazowszu jako nazwa terenowa oznaczająca mokradła⁵¹.

Wcześniej niż Sadurki założono drobnoszlachecką wieś Łubki. Z 1348 r. pochodzi dokument króla Kazimierza potwierdzający na podstawie zeznań-świadków, że jej dziedzice są *veri milites et omnimodum ius obtinuent militare in omnibus iuribus et consuetudinibus etiam penam post se recipiendo sicut omnes Regni nostri milites*⁵². Odbiorcy tego dokumentu, synowie Albina, Jakuba, Wojciecha i Drzewoznana, należeli zapewne do szlachty niedawno osiadłej w Lubelskiem, skoro byli podejrzewani o nieszlacheckie pochodzenie i odmawiano płacenia im kar zgodnie z prawem rycerskim. Bardzo prawdopodobne, że nadanie ziemi w tych stronach otrzymali ich ojcowie od króla Kazimierza w początkach jego panowania.

Przypuszczać można, że podobne nadania stały się udziałem i innych przedstawicieli drobnej szlachty, rekrutującej się częściowo z Mazowsza, jak tego dowodzi pochodzenie Jakuba Sadurki oraz zbieżność nazwy wsi Łubki zamieszkiwanej przez szlachtę określaną tym mianem z mazowiecką parafią Łubki i rodem Luba⁵³. Z Rykaczowa na Mazowszu pochodził Wojciech z drobnoszlacheckiego Chmielnika, jak dowiadujemy się z wywodu jego szlachectwa na podstawie zeznań świadków zamieszkujących na Mazowszu⁵⁴. W tymże Chmielniku w XV w. występował Marcin Mazowszanin vel Mazowita, syn Stanisława Mazowszanina⁵⁵.

Nie było Mazowsze chyba jednak jedynym źródłem dopływu drobnej szlachty do ziemi lubelskiej w XIV w., gdyż badania językoznawcze nie notują tu większych wpływów mazowieckich. Szczególnie znamienne są badania nazw rodowych, charakterystycznych dla włości drobnoszlacheckich — nie stwierdzono w nich większych wpływów z Mazowsza⁵⁶. Również analiza gwar województwa lubelskiego w XVI w. prowadzi do wniosku, że w powiecie lubelskim i urzędowskim przeważały cechy językowe

⁴⁸ WAPK, Arch. Małach. 258, s. 3—5.

⁴⁹ WAPL, KzL 1, s. 236.

⁵⁰ A. Bartkowski, *Szadykierz*, „Onomastica” t. 14 : 1970, s. 50.

⁵¹ A. Wolff, *Mazowieckie nazwy terenowe*, „Onomastica” t. 22 : 1977, s. 27, 33.

⁵² WAPL, KzL 10, k. 372v—373v, i Z. Dunin-Kozicki, *Najdawniejszy wywód szlachectwa lubelski z r. 1348*, „Miesięcznik Heraldyczny” t. 2 : 1909, s. 34; ZDM t. IV; nr 936.

⁵³ W. Semkowicz, *Mazowieckie przywileje rodowe z XIV i XV wieku*, „Archiwum Komisji Historycznej AU” t. 11 : 1903—1913, nr 6, s. 385—387.

⁵⁴ W. Semkowicz, *Wywody szlachectwa w Polsce XIV—XVII w.*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” t. 3 : 1911/1912, nr 55, s. 13.

⁵⁵ WAPL, KzL 1, s. 147, 238, 267; KzL 4, k. 3v, 112v; KzL 11, k. 19.

⁵⁶ H. Górniewicz, *Rodowe nazwy miejscowe Wielkopolski, Małopolski i Mazowsza*, Gdańsk 1967, s. 56.

małopolskie, w przeciwieństwie do ziemi łukowskiej, gdzie notowano przewagę cech mazowieckich⁵⁷. Wnioskować z tego wypadu, że skoro liczna szlachta okolic Kazimierza, Wąwolnicy i Lublina zachowała w zakresie języka zwyczaje małopolskie, musiała wywodzić się w dużej mierze z Małopolski. Nie mamy jednak innych źródeł potwierdzających to przypuszczenie.

Status społeczny części osiedlonych w Lubelskiem rycerzy wyraża dobitnie cytowany już dokument z 1348 r., gdzie król określa wymienionych mieszkańców Lúbek jako *militēs* i przyznaje im *ius militare*. Byli to zatem rycerze-włódcy, czyli wolni posiadacze ziemi zobowiązani do konnej służby wojskowej, natomiast z wyższej być może warstwy rycerstwa wywodził się Jakub Sadurka występujący w 1359 r. jako *nobilis*⁵⁸. W XV w. różnice w położeniu prawnym drobnej szlachty i włódków zanikły i w zapisach dotyczących zapewne obu tych różniących się genezą grup spotykamy jedynie określanie ich mianem *nobiles*⁵⁹. Nawet tej ubogiej drobnej szlachcie w połowie XV w. przysługiwał najwyższy wymiar głów szczyzny, tj. 60 grzywien⁶⁰, a jej przedstawiciele używali herbów⁶¹.

Brak bezpośrednich danych źródłowych bardzo utrudnia poznanie rozmiarów i zasięgu nadań królewskich dla drobnego rycerstwa, można jednak uzyskać przybliżony obraz na podstawie materiałów zawartych w XV-wiecznych aktach sądu kasztelana lubelskiego w Wąwolnicy, któremu podlegała właśnie ta uboga, nie piastująca żadnych urzędów szlachta.

Sąd ten odbywał swe roki we wtorki, co cztery tygodnie, pod przewodnictwem sędziego mianowanego przez kasztelana⁶². Akta redagował, jak się wydaje, pisarz ziemski lubelski, gdyż na to wskazuje pomyłka w dacie roków ziemskich z 1 września 1488 r., kiedy pisarz zanotował: *Acta*

⁵⁷ T. Brajerski, *Badania nad gwarami województwa lubelskiego*, „Kalendarz Lubelski” R. 1:1958, Lublin 1957, s. 26.

⁵⁸ Por. K. Buczek, *Prawo rycerskie...*, s. 31, i A. Bogucki, *Termin „miles”...*, s. 226.

⁵⁹ O zacieraniu się w XV w. różnic w znaczeniu terminów „miles” i „nobilis” pisał już K. Potkański (*op. cit.*, s. 180), a ostatnio A. Bogucki (*Termin „miles”...*, s. 258).

⁶⁰ W aktach sądu kasztelana lubelskiego w Wąwolnicy mamy zapis pozwu skierowanego przez Stanisława, syna Świąszka ze Szczuczek, przeciw Florianowi ze Szczuczek o 60 grzywien za zabicie ojca (WAPL, KkW 1, k. 16v). Wysokość nawiązki za rany krwawe wahała się od 1—3 grzywien (KkW 1, k. 7; KkW 2, k. 86v), a za sine — po 1 wiardunku (KkW 1, k. 49v).

⁶¹ W ziemi lubelskiej najliczniejsze wiadomości mamy o rodzinach drobnej szlachty herbu Nowina, Luba, Nałęcz, Bończa i Wieniawa. Są też drobnoszlacheccy przedstawiciele herbów Leliwa, Jastrzębiec, Półkozic, Ciołek, Dębno, Lewart, Rawa i in. Por. ZDM t. V, nr 1246; *Inscriptiones clenodiales ex libris iudicialibus palatinatus Cracoviensis*, Wyd. B. Ulanowski, W: *Starodawne prawa polskiego pomniki* (dalej cyt.: SPPP), t. VII, cz. 3, Kraków 1885, nr 1589, 1598, 1599, 1603, 1610, 1609, 1514, 1617, 1619, 1624, 1628; J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, Wyd. A. Przędziński, W: *Opera omnia Joannis Długosii*, t. VIII—X, Kraków 1863—64 (dalej cyt.: LB), t. II s. 539—40, 542; t. III, s. 244, 247—248, 256—257, 328; WAPL, KzL 2, k. 34v; KzL 4, k. 2; *Zapiski herbowe z dawnych ksiąg ziemskich przechowywanych w archiwach radomskim i warszawskim*, Wyd. K. Potkański, „Archiwum Komisji Historycznej AU” t. 3:1886, nr 50, s. 132; W. Semkowicz, *Wywody szlachectwa...*, nr 38, 104; *Księgi ziemskie chełmskie*, Wyd. Z. Dunin-Kozicki, „Miesięcznik Heraldyczny” t. 2:1909, s. 86.

⁶² M. Stankowa, *Sąd kasztelana...*, s. 27—28.

sunt hec in Wawelnycza, następnie przekreślił miejscowość i u góry dopisał *in Lublin*⁶³. Gdy sąd obradował w obecności wojewody Mikołaja z Dąbrowicy, zdarzały się sesje w Kazimierzu lub Kęble koło Wąwolnicy⁶⁴, czyli w miejscach rezydencji wojewody, będącego równocześnie tenutariuszem kazimierskim i wawolnickim.

W kwestii genezy tego sądu, wobec braku informacji w źródłach, musimy poprzestać jedynie na hipotezach. Zgodnie z postanowieniem króla z 1359 r. Jakub Sadurka został zwolniony od sądów kasztelana lubelskiego i innych urzędników ziemskich i poddany sądownictwu burgrabiego kazimierskiego. Mamy jednak dowody na to, że w XV w. Sadurkowie, a więc potomkowie tegoż Jakuba, odpowiadali przed sądem w Wąwolnicy⁶⁵, zatem można przypuszczać, że sąd ten powiązany był genetycznie z jurysdykcją burgrabiego kazimierskiego. Podległość sądom burgrabiego zbliżała Jakuba (a najpewniej również pozostałych odbiorców nadań podobnego typu) do statusu rycerstwa słuźebnego, którego lenne związki z królem lub możnymi wyrażały się m. in. w wyłączeniu spod sądownictwa ziemskiego i poddaniu sądowi pana, w tym przypadku króla, zastępowanego przez burgrabiego⁶⁶. Wkrótce jednak dobra kazimierskie stały się tenutą zarządzaną przez możnych⁶⁷, a burgrabiowie kazimierscy znani z XV w. byli zapewne ich urzędnikami „prywatnymi”, bez uprawnień publicznych⁶⁸. Prawdopodobnie więc po wydzierżawieniu klucza kazimierskiego zanikł tu urząd burgrabiego królewskiego, a jego kompetencje w zakresie sądownictwa nad szlachtą z okolicznych wsi przejął, utworzony być może właśnie wtedy, specjalny sąd w Wąwolnicy, oddany kasztelanowi lubelskiemu. Powierzenie mu tej jurysdykcji mogło być uzasadnione szerszymi kompetencjami i rangą kasztelanów lubelskich w porównaniu z kasztelanami innych ziem, co zbliżało ich do statusu wojewodów, a właśnie z sądownictwem wojewody nad drobną szlachtą mamy do czy-

⁶³ WAPL, KzL 9, k. 536v. Tego typu pomyłki zdarzają się też w związku z odbywaniem roków sądu ziemskiego lubelskiego w Urzędowie.

⁶⁴ 1510—1511 r. WAPL, KzL 10, k. 90; KzL 13, k. 736—737, 846.

⁶⁵ W 1450 r. w aktach wawolnickich występuje Maciej z Sadurek (WAPL, KzL 4, k. 10), który jest najpewniej identyczny z Maciejem Zadurką de Kierz, który w 1452 r. przedstawił królowi do potwierdzenia dokument Jakuba Sadurki z 1359 r. (MRPS cz. I, nr 147). Określono go mylnie „de Kierz” z uwagi na pierwotną nazwę dąbrowy nadanej Jakubowi, w której powstała wieś Sadurki.

⁶⁶ Burgrabia kazimierski w XIV w. był prawdopodobnie bezpośrednio przez króla mianowanym urzędnikiem zarządu klucza dóbr królewskich, podobnie jak spotykani w tym czasie niektórzy burgrabiowie wielkopolscy (por. A. Gąsiorowski, *Urzednicy zarządu lokalnego w późnośredniowiecznej Wielkopolsce*, Poznań 1970, s. 264—265).

⁶⁷ W 1379 r. Kazimierz Wielki w zamian za obwód, zwany Zabroną, w pow. ropczyckim, nadał kasztelanowi sandomierskiemu Wilczkowi gród Kazimierz z przyległościami. *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Stawucie*, Wyd. Z. L. Radziwiński, P. Skobielski, B. Gorczak, Lwów 1888—1897 (dalej cyt.: AS) II, nr 51. Od lat 80-tych XIV w. tenutariuszem kazimierskim był Krystyn z Ostrowa (AS II, nr 52; Biblioteka Muzeum Narodowego im. ks. Czartoryskich w Krakowie, Dokumenty Pergaminowe nr 217).

⁶⁸ O pojawianiu się prywatnych burgrabiów w tenutach królewskich wielkopolskich, por. A. Gąsiorowski, *op. cit.*, s. 266—268, oraz Tegoż, *Starostwie wielkopolskich miast królewskich w dobie Jagiellońskiej*, Poznań 1981, s. 35.

⁶⁹ W. Pałucki, *Studia nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie do schyłku XVI wieku*, Warszawa 1962, s. 71, 72, 208. A. Wolff, *Studia nad urzędnikami mazowieckimi, 1370—1526*, Wrocław 1962, s. 85—93; S. Russocki, J. Senkowski, *op. cit.*, s. 19—20.

nienia w Łęczyckiem i Sieradzkim oraz na Mazowszu⁶⁹ i Litwie⁷⁰. Wprawdzie niewiele wiemy o kompetencjach tych sądów, ale jak wykazała M. Stankowa, między sądem wąwolnickim a sądami kasztelańskimi Mazowsza nie było pod tym względem żadnych analogii, zatem może bardziej uzasadnione jest poszukiwanie pokrewieństwa naszego sądu z sądami wojewodów, mimo że M. Stankowa nie dając uzasadnienia tego poglądu stwierdza, iż nie można porównywać go z sądem wojewodzińskim krakowskim⁷¹. Po utworzeniu województwa lubelskiego także w Wąwolnicy sądy sprawował wojewoda⁷². Pierwszym znanym kasztelanem lubelskim sądzącym w Wąwolnicy był Piotr Szczekocki sprawujący ten urząd w latach 1375—1384⁷³ i wydaje się, że moment utworzenia omawianego sądu nie odbiegał zbyt od tych dat. Takie ujęcie genezy sądu wąwolnickiego pozwala widzieć w szlachcie podległej jego kompetencjom odbiorców dawnych nadań królewskich, dotąd związanych z zamkiem w Kazimierzu.

Analiza zapisów w zachowanych z lat 1444—1514 księgach tego sądu wykazuje, że w charakterze pozwanych pojawiała się tu szlachta z ok. 95 wsi. Po wyłączeniu spośród nich ok. 15 osad zamieszkiwanych przez możliwych podlegających niewątpliwie sądowi ziemskiemu lubelskiemu, których wezwanie do Wąwolnicy można uznać za mylne⁷⁴, oraz uwzględniając informacje o osadach powstałych najprawdopodobniej w XV w., otrzymujemy liczbę ok. 60 wsi, o których można sądzić, że w większości powstały w czasach Kazimierza Wielkiego, choć niektóre (np. Bronice, mające nazwę związaną z wcześniejszą organizacją grodową) mogły istnieć już wcześniej. Rozmieszczenie tych osad daje możliwość wnioskowania o zasięgu akcji osadniczej prowadzonej przez ostatniego Piasta w ziemi lubelskiej. Objęła ona tereny starego osadnictwa w rejonie żyznych gleb i głównych szlaków komunikacyjnych oraz okolice centrów administracji państwowej (por. mapa i Wykaz 1).

Podległość sądowi w Wąwolnicy oznaczała przynależność szlachcica do gorszej kategorii członków tego stanu. Poprzez pierwotny związek z władzą burgrabię zbliżała się ta szlachta do służków, których osadzano w królewskich osadach z obowiązkiem prac o charakterze obronnym i administracyjno-nadzorczym⁷⁵. W ziemi lubelskiej jeszcze w XVI w. służkowie zamkowi z Krzczonowa, Żukowa i Tatarów nosili listy, strzegli gajów, dąbrów — ogólnie „na koniu służyli zamkowi kiedy potrzeba z burgrabią i bez burgrabie”⁷⁶. Nie posiadali oni jednak ziemi własnej, lecz dzierżyli wolne łany lub półłanki królewskie, nie wiadomo też czy rekrutowali

⁷⁰ Z. Wojtkowiak, *Powiat kurkiewski...*, s. 41, 46.

⁷¹ M. Stankowa, *Sąd kasztelana...*, s. 43, przyp. 110.

⁷² Tamże, s. 42—43.

⁷³ Tamże, s. 26.

⁷⁴ Pozwy skierowane do dziedziców Bychawy, Gałęzowa, Głuska, Jabłoni, Kielczewic, Leśc, Łopiennika, Niedrzwicy, Słupi, Snopkowa, Turki, Węgielc, Wierchowisk, Wyżnicy i Zawady pochodzą z lat 90-tych XV w. i są zapewne wynikiem nieznamości przez powodów właściwej podległości sądowej pozwanych. Zdaje się to potwierdzać fakt, że zapisy te są sporadyczne, a brak wyroków wiąże się z niekompetencją omawianego sądu w stosunku np. do Tęczyńskiego z Wyżnicy czy Choteckiego z Zawady.

⁷⁵ W. Rusiński, *Rozwój gospodarczy ziem polskich w zarysie*, Warszawa 1963, s. 78.

⁷⁶ *Lustracja województwa lubelskiego 1565*, Wyd. A. Wyczański, Wrocław 1959, s. 24—25, 31, 34.

się ze szlachty, czy z kmieci. Wskazówką w tej sprawie mogą być materiały dotyczące wsi Słotwiny. W lustracji z 1661 r. podano, że należała ona do grodu w Kazimierzu i mieszkała w niej szlachta zobowiązana do odprawiania podróży pieszych i konnych według potrzeb zamku⁷⁷. W XV w. w Słotwinach występowała szlachta zapisywana często jako *heredes de Slotwiny*⁷⁸; byli tam też i służkowie zamkowi podlegli sądom tenentariuszy kazimierskich⁷⁹, w zakresie własności ziemi prawdopodobnie nie różniący się od znanych później służków z XVII w. W związku z tym, że mieszkańcy Słotwin określani mianem *heredes* stawiali przed sąd w Wąwolnicy⁸⁰, przypuszczać należy, że stanowili odrębną od szlachty służebnej grupę. Możliwe że wywodzili się z niej, lecz drogą zwolnień od podległości zamkowi kazimierskiemu i nadań ziemi na pełną własność przeszli do grona szlachty niezależnej⁸¹, albo też osadzeni zostali w Słotwinach na innych niż służkowie warunkach.

O tym, że we wcześniejszych okresach z podobną sytuacją możemy się liczyć również w innych wsiach, świadczy fakt domagania się w 1443 r. przez starostę kazimierskiego posług od szlachty z Sadurek⁸². Być może część mieszkańców tej wsi służyła niegdyś w grodzie w Kazimierzu i stąd brały się pretensje tenentariusza, o ile nie były reminiscencją podległości Sadurków burgrabiemu kazimierskiemu.

Szlachta związana z sądem wąwolnickim dążyła do uwolnienia się od tej podległości i uzyskania prawa do stawiania tylko przed sądem ziemskim lubelskim, co oznaczało przejście do wyższej kategorii szlachty. Zdaje się, że legalną drogą uzyskania tego statusu było jedynie wystąpienie o przywilej władcy zwalniający od obowiązków przewidzianych w akcie nadawczym, w tym i od stawiania przed sąd kasztelana⁸³. W źródłach nie zachowały się żadne wiadomości o takich przywilejach dla przedstawicieli szlachty z ziemi lubelskiej, wydawane były natomiast przez kasztelanów tzw. *littera eductoria* mające charakter zaświadczeń o niepodleganiu sądowi w Wąwolnicy. Przypuszczalnie była to niezbyt legalna droga uwalniania się od tego sądownictwa przy pomocy świadków, którzy zeznawali, że pozwany do Wąwolnicy szlachcic ani jego przodkowie nigdy tu nie stawali⁸⁴. Nie spotykamy w Lubelskiem dowodów nabycia przez

⁷⁷ *Lustracja województwa lubelskiego 1661*, Wyd. H. Oprawko i K. Schuster, Warszawa 1962, s. 150.

⁷⁸ WAPL, KzL 8, k. 142; KzL 9, k. 259; Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie, Księgi miasta Wąwolnicy 1, k. 35; KkW 2, k. 152v.

⁷⁹ W 1466 r. Jan Kazimierski archidiacon krakowski i oficjał lubelski darował dożywotnio swemu bratu Grotowi z Ostrowa trzecią część grodu kazimierskiego „cum iuridicione alias sadii et servitoribus de Sloczwiny” (WAPL, KzL 5, k. 469).

⁸⁰ WAPL, KkW 1, k. 59v, 63, 65v.

⁸¹ Zauważono, że nadania czasowe dla rycerzy służebnych zamieniały się wkrótce w ich własność dziedziczną (J. Bardach, *op. cit.*, s. 432, przyp. 75). Podobnie lenne rycerstwo na Rusi starało się wyzwolić spod prawa lennego. (A. Prochaska, *op. cit.*, s. 14, 23—24). O przenikaniu rycerzy służebnych w szeregi pełnoprawnego rycerstwa pisał A. Fastnacht, podając przykłady z ziemi sanockiej (*op. cit.*, s. 232) oraz M. Friedberg, wskazujący przekształcanie czasowych nadań od możnych dla drobnych rycerzy w ich własność dziedziczną (*Kultura polska a niemiecka*, t. I, Poznań 1946, s. 202).

⁸² WAPL, KzL 1, s. 236.

⁸³ Na Mazowszu książęta udzielali zwolnień od podległości sądom wojewody (A. Wolff, *Studia nad urzędnikami...*, s. 85).

⁸⁴ Por. M. Stankowa, *Sąd kasztelana...*, s. 39—42.

szlachtę lepszych praw drogą wykupienia się od tego sądu, tak jak w odniesieniu do sądów wojewodów praktykowano na Mazowszu⁸⁵.

Zmiany statusu prawnego drobnej szlachty dotyczyć musiały w XV w. niewielkiej jej grupy. Akta z początków XVI w. notują nadal bardzo pożądaną liczbę osób pozostających w zasięgu sądu wąwolnickiego. Zachowane zapisy urywają się w 1514 r.⁸⁶, czy jednak wiąże się to z zanikiem tego sądu⁸⁷, czy z zaginięciem późniejszych jego akt⁸⁸ — nie wiadomo.

Trudno też stwierdzić, czy uwolnienie od sądownictwa kasztelana lub wojewody lubelskiego dawało wolność od obowiązków wojskowych obciążających tę szlachtę. W pierwotnym dokumencie Sadurki przewidywano, że on i jego następcy mają na każdą wyprawę stawać z jedną kuszą; w 1443 r. właściciele wsi Sadurki przedstawili w sądzie ziemskim lubelskim dwa przywileje Kazimierza Wielkiego, w których zobowiązano ich do służby na koniu z jedną kuszą⁸⁹. W 1452 r. Kazimierz Jagiellończyk, potwierdzając Maciejowi Sadurce nadania Kazimierza Wielkiego, nakazał odtąd odbywać służbę wojskową z kopia zamiast przewidywanej dawniej kuszy⁹⁰. Takie zastrzeżenie służby wojskowej w określonym wymiarze i bez ograniczeń terytorialnych skłaniało A. Prochaskę do upatrywania w nadaniach Kazimierza Wielkiego na Rusi dowodu wprowadzenia stosunków lennych⁹¹. Jeśli weźmiemy pod uwagę, że w Lubelskim szlachta obdarowana przez króla miała pełną własność otrzymywanej ziemi, dysponowała nią bez ograniczeń, sprzedawała bez specjalnych zezwoleń króla⁹², to o lennie w pełnym jego znaczeniu mowy być nie może⁹³. Niemniej jednak drobna szlachta osiedlona za Kazimierza Wielkiego pozostawała w stosunku do króla w pewnym stopniu zależności „na wół lennej”, wyrażającej się w podporządkowaniu specjalnemu sądowi i obciążeniu obowiązkiem uczestnictwa we wszystkich, także wyruszających poza granice kraju, wyprawach wojennych ze ściśle określonym wyposażeniem bojowym. Niestawienie się na wyprawie powodowało konfiskatę majątku. Zachowały się wiadomości o takich konfiskatach w okresie wypraw na

⁸⁵ A. Wolff, *Studia nad urzędnikami...*, s. 86; S. Russocki, J. Senkowski, *op. cit.*, s. 19.

⁸⁶ Ostatnie zapisy datowane są na 1 i 22 VIII 1514 r. (WAPL, KzL 12, k. 43v; KkW 2, k. 197v).

⁸⁷ M. Stankowa, *Sąd kasztelana...*, s. 42—44.

⁸⁸ Na Mazowszu sądy wojewodów nad drobną szlachtą działały jeszcze w 1638 r. (A. Wolff, *Studia nad urzędnikami...*, s. 89).

⁸⁹ WAPL, KzL 1, s. 238.

⁹⁰ WAPK, Arch. Małach. 258, s. 6—7.

⁹¹ A. Prochaska, *op. cit.*, s. 5.

⁹² M. Stankowa, *Sąd kasztelana...*, s. 29. Pewne wątpliwości co do pełnej swobody dysponowania ziemią przez drobną szlachtę nasuwa zapiska w Księdze ziemskiej lubelskiej z 1415 r. dotycząca poręczenia, że dwóch braci z Łubek nie wywiezie poza granice Królestwa Polskiego 60 grzywien uzyskanych ze sprzedaży ich dziedzictwa w Łubkach, lecz z woli sędziego ziemskiego lubelskiego i starosty lubelskiego nabeą w tymże Królestwie inne dziedzictwo lub zastaw na wieczyste posiadanie (WAPL, KzL 10, k. 166v). Nie wyjaśniono tu, z czego wynikało tego rodzaju zastrzeżenie, ale możliwe, że chodziło o utrzymanie służby wojskowej owej szlachty przez zapobieżenie jej emigracji. Gdyby przyjąć taką interpretację intencji sądu, należałoby wnioskować, że szlachta osadzona za obowiązek służby wojskowej nie miała prawa opuszczania kraju. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że obowiązek ten ciążył na osobie a nie ziemi, zatem zmniejszenie liczby tej szlachty realnie zagrażało interesom obronnym.

⁹³ Również S. Russocki nie zalicza do lenn nadań o typie spotykanym w Lubelskiem (*Formy władania ziemią...*, s. 72).

Śląsk w latach 1474—1475 i Mołdawię z lat 1497—1498 oraz z początków XVI w.⁹⁴

Nadania ziemi za służbę wojskową miały miejsce również w XV w. i podobnie jak w czasach wcześniejszych, obejmowały tereny nie zasiedlone. W ziemi lubelskiej osadnictwo drobnoszlacheckie skierowane zostało w okolice Parczewa i Ostrówa, gdzie do początków XV w. rosły tylko podmokłe i dzikie puszcze⁹⁵. W latach 1431—1457 pojawiły się pierwsze zapisy dotyczące 8 wsi drobnoszlacheckich: Milanowa, Brudna, Stępkowa, Chmielowa, Kleszczowa, Sowina, Głębokiego i Kaznowa. Przypuszczalnie wszystkie one powstały podobnie jak Sowin (Sowiegłowy) i Stępków, o których wiemy, że Wojciech Sowogłowski i Abraham ze Stępkowa teren ich otrzymali od króla krótko przed 1432 r.⁹⁶

Akcja osadnicza prowadzona przy udziale drobnej szlachty objęła też od początku XV w. ziemię łukowską. W dokumencie z 1418 r. dotyczącym utworzenia parafii w Zbuczynie wymieniono 35 wsi, wśród których 24 zamieszkiwała szlachta bezkmięca, jeszcze niezbyt liczna (po 1—5 rodzin)⁹⁷, zapewne więc niedawno tu osiadła. Na podstawie tego dokumentu można by sądzić, że król nadawał szlachcie łukowskiej nie tylko pustki, ale i zagospodarowane już wsie, gdyż wśród osad zamieszkiwanych tylko przez kmięci, jak sądzi S. Litak jeszcze królewskich⁹⁸, występują Krasusze i Łazy notowane później jako wsie drobnej szlachty⁹⁹. Tymczasem wyłączenie kmięci jest zawodną przesłanką do wnioskowania o własności królewskiej, bo np. 10 lipca 1418 r. dokument nasz wspomina w Turowie tylko o kmięciach, gdy już 2 maja tego roku notowany jest dziedzic Turowa Świętosław Żelazny¹⁰⁰. Wynika z tego, że przypuszczenie o nadawaniu drobnej szlachcie istniejących już osad nie ma podstaw źródłowych.

W 1424 r. Jagiełło nadał 50 włók ziemi w dąbrowie Bedlne i Panczow w granicach królewskiej wsi Biała nad rzeką Białką Mikołajowi i Andrzejowi synom Bertrama Kwasera z obowiązkiem służenia z 20 włók z jedną kopią, a z pozostałych 30 z dwiema kuszami na dwóch koniach¹⁰¹. Król przewidywał lokację dwóch wsi na tych włókach i nadał im prawo magdeburskie. W rezultacie powstała tylko wieś Bedlne, która w połowie XV w. trafiła do rąk zamożnych sąsiadów Cebulków¹⁰².

W 1420 r. pojawił się w źródłach lubelskich Paweł z Szaniaw¹⁰³, wsi w ziemi łukowskiej, której właściciele w 1429 r. otrzymali od króla przywileje związane z nadaniem ziemi¹⁰⁴, na której w XVI w. istniało już

⁹⁴ WAPL, KzL 9, k. 165v, 228, 231, 278; MRPS cz. I, nr 1229, cz. II, nr 78, 840, 884, 1048, cz. IV, nr 1713, 10892; *Akta procesów o dobra skonfiskowane z powodu nieśłużenia wyprawy*, Wyd. S. Kutrzeba, „Archiwum Komisji Historycznej AU” t. 9: 1902, nr 23, 27, 30, 99, 161, 175, 186, 190, 212, 219, 223, 241, 274, 276.

⁹⁵ ZDM t. III, nr 630.

⁹⁶ ZDM t. V, nr 1394.

⁹⁷ ZDM t. I, nr 328.

⁹⁸ S. Litak, *Formowanie sieci parafialnej...*, s. 40.

⁹⁹ W Krasuszy dziedzic notowany jest po raz pierwszy w 1442 r. (WAPL, KzL 10, k. 272), w Łazach w 1446 r. (ZDM t. III, nr 734).

¹⁰⁰ WAPL, KzL 10, k. 251.

¹⁰¹ ZDM t. VII, nr 1957.

¹⁰² WAPL, KzL 5, k. 368.

¹⁰³ WAPL, KzL 10, k. 387v.

¹⁰⁴ K. Niesiecki, *op. cit.*, t. VIII, s. 599.

kilka osad pod nazwą Szaniawy¹⁰⁵. Podobny przywilej posiadała szlachta ze wsi Role w ziemi Łukowskiej, której w 1506 r. król odnowił nadanie, po zniszczeniu przez Tatarów dokumentu stwierdzającego ich prawa dziedziczne do tej wsi¹⁰⁶.

Związek XV-wiecznych nadań ziemi ze służbą wojskową widać wyraźnie w przypadku nadania dla Wojciecha Borkata z Rozwadowa. Otrzymał on dąbrowy Gręzowa Woda i Zalesie z prawem lokowania tu wsi o tych samych nazwach i obowiązkiem służenia na każdą wyprawę z dwiema kuszami i czterema oszczepnikami na dobrych koniach *more aliorum nobilium*¹⁰⁷, czyli że na podobnych zasadach posiadała ziemię większość szlachty łukowskiej. W wymienionych dąbrowach powstała tylko wieś Zalesie, w której w 1531 r. mieszkała drobna szlachta¹⁰⁸. Jeszcze dokładniej określono obowiązki wojskowe obciążające 12 łąnów nad strugami Rudnik Duży i Mały koło Wilkołazu w ziemi lubelskiej nadanych wdowie po Henryku z Suchej i ich synom w 1421 r. Z racji tej donacji właściciele powstałej tu wsi Rudnik Mały służyć mieli z dwiema kuszami na dwóch koniach wartości po 5 grzywien każdy¹⁰⁹. Około połowy XV w. nadanie dąbrowy zwanej Wirzba otrzymał Stanisław Karcz za udział w wyprawach wojennych na koniu i z kuszą. W latach 1503—1504 jego potomkowie uzyskali od króla potwierdzenie tego nadania z zaznaczeniem, że służbę na koniu i z kuszą odbywać będą *ex sortibus cuiuslibet*¹¹⁰, co może świadczyć, że wymiar służby wojskowej nie był związany z określoną wielkością nadania, zależał od umowy z królem w momencie nadania i obowiązywał wszystkie rodziny gospodarujące samodzielnie na nadanych gruntach¹¹¹. Te nieliczne i często bardzo lakoniczne wzmianki o nadaniach XV-wiecznych nie pozwalają stwierdzić praktykowania — podobnie do doświadczeń mazowieckich i podlaskich — jednolitej wielkości nadziałów wynoszących po ok. 10 łąnów lub włók¹¹². Przy okazji warto zwrócić uwagę, że termin *mansi*, rzadko spotykany w źródłach lubelskich, używany jest tylko w stosunku do nadań w Łukowskim¹¹³ albo we wsiach zamieszkałych przez drobną szlachtę¹¹⁴. Można przyjąć, że jest to ślad przeniesienia na teren województwa lubelskiego mazowieckiego obyczaju określania miar ziemi terminem włóki¹¹⁵.

W XV-wiecznych nadaniach dla drobnej szlachty nie znajdujemy klauzuli dotyczącej podległości sądowej ich odbiorców. Dzięki zachowa-

¹⁰⁵ Szaniawy-Matysy, Szaniawy-Poniaty, Szaniawy-Ryndy, Szaniawy-Salomy w 1531 r. (ZDz t. XIV, s. 385, 399) i Szaniawy-Gzary w 1580 r. (Tamże, s. 419).

¹⁰⁶ MRPS cz. III, nr 2562.

¹⁰⁷ AGAD, MK 119, k. 89 l.n.

¹⁰⁸ ZDz t. XIV, s. 377, 381.

¹⁰⁹ ZDM t. VII, nr 1917.

¹¹⁰ MRPS cz. III, nr 1260.

¹¹¹ Osobisty charakter obciążenia służbą wojskową stwierdził też J. S. Matuszowski, *Obowiązek służby wojskowej z dóbr ziemskich w Polsce do końca XV w.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” t. 28 : 1976, z. 2, s. 154—155.

¹¹² W. Smoleński, *op. cit.*, s. 32; J. Wiśniewski, *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny...*, s. 15.

¹¹³ Bedne i Biała w 1424 r. (ZDM t. VII, nr 1957), Pruszyń w 1430 r. (ZDM t. III, nr 425).

¹¹⁴ Chmielik i Łubki w 1409 r. (*Najstarsze zapiski ziemskie lubelskie z 1409 r.*, Wyd. L. Białkowski, „Teki Archiwalne” t. 7 : 1961, nr 248, 316, 406).

¹¹⁵ K. Tymieniecki, *Procesy twórcze formowania się społeczeństwa polskiego w wiekach średnich*, Warszawa 1921, s. 218.

nym zapisom sądu wawolnickiego wiadomo, że szlachta z Rudnika Małego koło Wilkołazu odpowiadała przed tym sądem¹¹⁶. Z tego wniosek, że podobnie jak w XIV-wiecznych nadaniach Kazimierza Wielkiego, wyłączona była spod sądownictwa ziemskiego. Dowodzi to kontynuowania zapoczątkowanych w tamtym czasie form osadnictwa inspirowanego przez władzę, z tym że prawdopodobnie w XV w. większe znaczenie przywiązywano do gospodarczej roli nowo osiedlanej na nie zajętych terenach szlachty, niż do korzyści płynących z jej wojskowych zobowiązań¹¹⁷. Nie znamy podległości sądowej szlachty ziemi łukowskiej, wiadomo tylko, że nie występowała ona w sądzie w Wawolnicy.

Osiedlana w XV w. w ziemi łukowskiej szlachta to w przeważającej mierze przybysze z Mazowsza. Rodowe nazwy wsi: Borki, Jastrzębie, Dzierżki, Ławki, Ryżki, Sobole, Świdry, Szczygły — miały odpowiedniki na Mazowszu¹¹⁸, tam też leżały Falibogi i Nosarzew, z których pochodzili nabywcy dóbr w Niewęgłoszy¹¹⁹. Zapis z 1425 r. w Metryce Księstwa Mazowieckiego wspomina o przedstawieniu przez sprzedających włości na Mazowszu dokumentu sędziego łukowskiego zawierającego rezygnację części ojcowizny Stanisława, brata dziedziców z Brzumina, na rzecz nowonabywców¹²⁰. Jest to dowodem przenoszenia się Mazowszan w Łukowskie, czyli objęcia w XV w. również tego terenu ruchem migracyjnym skierowanym na Podlasie¹²¹.

Zwrócono już uwagę na podobny jak na Mazowszu typ osadnictwa drobnoszlacheckiego w ziemi łukowskiej¹²². Przybysze tworzyli tu sąsiadujące ze sobą wsie przyjmujące nazwy dwuczłonowe złożone z rodowego ich określenia i nazwy osobowej wyodrębniającej grupę potomków założyciela nowej osady. W ten sposób już przed 1418 r. powstały obok siebie Jeziory i Jeziory-Gołąbki oraz Jastrzębie i Jastrzębie-Łupiny¹²³, przy których w końcu XV w. notowano trzeci człon: Jastrzębie-Tworki¹²⁴. W tymże dokumencie z 1418 r. występowały dwie osady o nazwie Świdry. W czasach późniejszych rozrost punktów osadniczych skupionych gniazdo wokół starego ośrodka przybrał na sile i np. w 1448 r. istniały już cztery wsie utworzone przez szlachtę z Niewęgłoszy¹²⁵. Tego rodzaju zespołów osadniczych nie spotykamy w ziemi lubelskiej, mimo że i tutaj przybywali w XIV w. Mazowszanie. Sądzić można, że było to skutkiem późniejszego i odmiennego pod względem warunków zasiedlania Łukow-

¹¹⁶ WAPL, KkW 1, k. 38v; KkW 2, k. 1v, 5v, 21—21v, 33.

¹¹⁷ Podobną zmianę funkcji osadnictwa drobnoszlacheckiego na Mazowszu wskazał S. Russocki, *Spory o średniowieczne Mazowsze...*, s. 234.

¹¹⁸ Por. *Atlas historyczny Polski*, cz. 7, *Mazowsze w drugiej połowie XVI w.*, Pod red. W. Pałuckiego, Warszawa 1973, cz. 2, Indeks miejscowości.

¹¹⁹ Tamże

¹²⁰ S. Russocki, *Formy władania ziemią...*, s. 217.

¹²¹ Z. Głoger, *Kilka wiadomości o szlachcie zagonowej mazowieckiej i podlaskiej*, „Niwa” R. VII, t. 14: 1878, s. 495; Tegoż, *Dawna ziemia bielska i jej częstkowa szlachta*, Warszawa 1873, s. 4; J. Wiśniewski, *Rozwój osadnictwa na pograniczu...*, s. 123.

¹²² K. Potkański, *op. cit.*, s. 194; F. Bujak, *op. cit.*, s. 260—261; S. Litak, *Formowanie sieci parafialnej...*, s. 38—41.

¹²³ ZDM t. I, 328.

¹²⁴ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie, Księga podkomorska łukowska (dalej cyt.: Kpł), 1, k. 88.

¹²⁵ Niewęgłosz, Niewęgłosz-Gruszki, Niewęgłosz-Dzierżki, Niewęgłosz-Lichty (ZDM t. III, nr 789; SPPP t. VII, nr 1016).

skiego. Osady gniazdowe na północno-wschodnim Mazowszu powstawały w końcu XIV i w XV w. jako rezultat zagospodarowywania pustkowi leżących z dala od centrów osadniczych i politycznych¹²⁶. Ziemia łukowska, kolonizowana w większym stopniu dopiero w XV w., była też terenem oddalonym i słabo zaludnionym, co sprzyjało rozrostowi osad wokół gniazda danej rodziny. Inaczej było w ziemi lubelskiej, gdzie kolonizacji drobnoszlacheckiej podlegały tereny gęstego już starego osadnictwa, a więc ani względy bezpieczeństwa nie zmuszały do tworzenia związków terytorialno-rodzinnych, ani warunki osadnicze nie sprzyjały lokowaniu obok siebie większej liczby nowych wsi.

Rozdrobnienie własności w wielu omawianych wsiach w ziemi lubelskiej było znacznie zaawansowane już w początkach XV w. Przykładowo w 1409 r. w Brzeżicach było najmniej czterech właścicieli, których majątki nie należały do najzasobniejszych, skoro jeden z nich posag wartości 30 grzywien dał w naturze, tj. w postaci 3 wołów, 4 krów, 8 kóz, plonów zbóż ozimych itp.¹²⁷ W 1427 r. w Chmielniku miało swe dobra 12 szlachciców¹²⁸, wśród nich Michał, który w 1456 r. zapisał żonie 25 grz. posagu i 25 grz. wiana na połowie swych dóbr¹²⁹. Była tu jeszcze uboższa szlachta, jak dowodzi zapis 5 grz. posagu i 5 grz. wiana żony Jana Żaka z Chmielnika¹³⁰. Niewielkie były też działy szlachty z Drzewca¹³¹, Łubek¹³², Janiszkowa w parafii Piotrawin¹³³, Krzesimowa¹³⁴ i szeregu innych.

Już jednak w drugiej połowie XV w. w wielu wsiach drobnoszlacheckich obserwujemy przechodzenie działów w ręce zamożnej szlachty z okolicznych osad. Dokonywało się to poprzez kupowanie ziemi, jak to czynili w Łucce Firlejowie¹³⁵, a w Chmielniku Kazimierscy¹³⁶, oraz drogą przejmowania dóbr skonfiskowanych przez króla za niestawienie się na wyprawach wojennych, czego przykładem może być postępowanie Drzewieckich i Zamoyskich w Chmielniku¹³⁷, a Choteckich w Witoszynie¹³⁸. Wydaje się, że ziemia drobnej szlachty stawała się własnością możnych również wskutek zadłużeń¹³⁹.

Takie zabiegi bogatej szlachty sprawiły, że z części wsi drobnoszlacheckich wyparci zostali ich dotychczasowi właściciele, a osady te włączono do włości wielowioskowych lub podzielonych między szlachtę za-

¹²⁶ S. Russocki, *Spory o średniowieczne Mazowsze...*, s. 234—235.

¹²⁷ *Najstarsze zapiski ziemskie...*, nr 382; WAPL, KzL 10, k. 128v.

¹²⁸ WAPL, KzL 2, k. 95—96.

¹²⁹ WAPL, KzL 4, k. 198.

¹³⁰ WAPL, KzL 11, k. 13v.

¹³¹ Z 1417 r. pochodzi zapis sprzedaży części dziedzicznej w Drzewcach za 14 grzywien (WAPL, KzL 10, k. 175v).

¹³² W Łubkach w 1409 r. wymieniano 16 właścicieli działów (*Najstarsze zapiski ziemskie...*, nr 14, 21, 26, 219, 230, 248, 254, 265, 281, 321, 406, 419, 461).

¹³³ Dział w Janiszkwie w 1417 r. sprzedano za 10 grzywien (WAPL, KzL 10, k. 196v).

¹³⁴ W 1409 r. było tu czterech posiadaczy działów (*Najstarsze zapiski ziemskie...*, nr 325, 426), a w 1417 r. wiano zapisane córce jednego z dziedziców z tej wsi wynosiło 30 grzywien (WAPL, KzL 10, k. 175v).

¹³⁵ WAPL, KzL 9, k. 46v, 53 — 1474 r. i k. 501 — 1487 r.

¹³⁶ Por. zapisy z lat 1463—1484 w KzL 5, k. 361 i KzL 9, k. 79, 418.

¹³⁷ Por. zapisy z lat 1475—1478 w KzL 9, k. 91, 228, 231.

¹³⁸ WAPL, KzL 11, k. 128v; *MRPS* cz. II, nr 976.

¹³⁹ W latach 1474—1477 Jakub Koniński brał zastawy działów w Krzesimowie (WAPL, KzL 9, k. 64, KzL 8, k. 330v), a w 1479 r. jego synowie mieli już te dobra jako własność a nie tenutę (KzL 9, k. 255v), tak też w 1486 r. (KzL 9, k. 442).

możną. Zdarzało się to również w wyniku wzrostu majątku niektórych przedstawicieli drobnej szlachty.

Niewiele mamy danych mówiących o awansie majątkowym ubogich posiadaczy działów we wsiach drobnoszlacheckich, ale przypadki takie niewątpliwie zdarzały się. Droga do tego wiodła często przez zdobycie wykształcenia i zasługi dla Kościoła czy pracę w kancelarii władców. Z drobnej szlachty mieszkającej w Łubkach pochodził Piotr notariusz publiczny, występujący w 1410 r. w sądzie oficjała krakowskiego, a następnie w latach 1422—1449 notowany jako wicekustosz katedry krakowskiej¹⁴⁰. Istnieją podstawy do przypuszczeń, że z Łubek też pochodził Mikołaj Cebulka, sekretarz i doradca księcia Witolda, wybitny dyplomata i bardzo czynny rzecznik interesów polskich na dworze litewskim¹⁴¹. M. Kosman śledzący jego karierę kancelaryjną stwierdził, że niewątpliwie pochodził on z niezamożnej szlachty, zdobył wykształcenie, a następnie odbył praktykę zapewne w kancelarii Jagielly, skąd przeszedł na dwór Witolda, po którego śmierci zniknął z widowni życia publicznego¹⁴². Z akt ziemskich lubelskich wiemy, że osiadł w Lubelskiem, gdzie już w 1419 r. nabył dobra w Czechowie i Snopkowie pod Lublinem¹⁴³, miał też wcześniejsze nadania od króla nad rzeką Białką, na pograniczu ziemi lubelskiej i łukowskiej¹⁴⁴. Około 1431 r. objął urząd pisarza ziemskiego lubelskiego¹⁴⁵, którym był prawdopodobnie do końca życia, czyli do ok. 1453—4 r.¹⁴⁶ Ten to Cebulka miał dobra w Łubkach¹⁴⁷, może odziedziczone po przodkach. W 1448 r. wraz z bratem Wojciechem na zjeździe generalnym w obecności króla w Lublinie udowodnił, że nie podlegają oni sądowi wawolnickiemu, przed który pozywał Wojciecha Piotr Cholewa z Łubek i inni sąsiedzi¹⁴⁸. Dział Cebulków w Łubkach musiał być bardzo duży, gdyż w 1460 r. po śmierci Mikołaja Wojciech sprzedał ich dobra w tej wsi za 250 grz.¹⁴⁹, a J. Długosz w *Liber beneficiorum* odnotował obok Łubek Macieja także Łubki Cebulki¹⁵⁰, co dowodzi traktowania tej części jak odrębnej osady. Podobne mogły być losy drobnoszlacheckich synów w innych wsiach,

¹⁴⁰ *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, Wyd. S. Kuraś, cz. II, Lublin 1973, nr 251, przyp. 23.

¹⁴¹ K. Piotrowicz, *Cebulka Mikołaj*, W: *Polski słownik biograficzny*, t. 3, s. 212—213; M. Kosman, *Kancelaria wielkiego księcia Witolda*, „*Studia Źródłoznawcze*” t. 14: 1969, s. 102—107; Tenże, *Polacy w Wielkim Księstwie Litewskim. Z badań nad mobilnością społeczeństwa w dobie unii jagiellońskiej 1386—1569*, W: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. I, Pod red. S. Kuczyńskiego, Warszawa 1981, s. 367—368; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagielly. Studium z dziejów kultury politycznej w XV wieku*, cz. II, Poznań 1979, s. 71, 107, 143.

¹⁴² M. Kosman, *Kancelaria...*, s. 106—107.

¹⁴³ WAPL, KzL 10, k. 299.

¹⁴⁴ 1415 r. WAPL, KpŁ 1, k. 105.

¹⁴⁵ 19 I 1431 r. pisarzem był jeszcze Marcin z Chmielnika (*Wyjątki z najdawniejszej księgi miejskiej lubelskiej*, Wyd. B. Ulanowski, „*Archiwum Komisji Historycznej AU*” t. 3: 1886, s. 50), Cebulka jest nim już 21 VII 1432 r. (ZDM t. V, nr 1394). Urząd ten otrzymał prawdopodobnie już w 1419 r. (WAPL, KzL 10, k. 337), lecz służba na Litwie nie pozwalała na podjęcie obowiązków w nim związanych.

¹⁴⁶ Zył jeszcze 17 IX 1453 r. (WAPL, KzL 4, k. 131v), 16 IX 1454 r. pisarzem ziemi lubelskiej był Mikołaj proboszcz z Lublina (KzL 4, k. 162v).

¹⁴⁷ WAPL, KzL 2, k. 59, KzL 10, k. 270v.

¹⁴⁸ ZDM t. VIII, nr 2513; M. Stankowa, *Sąd kasztelana...*, s. 41, przyp. 103.

¹⁴⁹ WAPL, KzL 5, k. 252v.

¹⁵⁰ LB t. II, s. 575.

np. w Poniatowej, z której wywodziła się rodzina króla Stanisława Augusta¹⁵¹.

Znaczniejszą pozycję osiągnęto często dzięki dochodom z sołectw i wójtostw chętnie nabywanych przez niezamożną szlachtę¹⁵². Tą właśnie drogą zdobył majątek protoplasta Żółkiewskich Jan z Łubek, wójt w Wysokiem w latach 1409—1417¹⁵³. W miastach drobna szlachta szukała niejednokrotnie dodatkowych dochodów¹⁵⁴ lub znajdowała środki utrzymania po wyzbyciu się własności we wsiach¹⁵⁵. Częste były małżeństwa córek właścicieli omawianych wsi z mieszczanami z Lublina, Piask, Kraśnika, Parczewa i in.¹⁵⁶, co dawało widać pożądane korzyści materialne¹⁵⁷.

Skutkiem przedstawionych procesów było zmniejszanie się liczby szlachty zagrodowej w ziemi lubelskiej, ale w XV w. miały tu miejsce i zjawiska odwrotne, wiodące do powiększenia liczby osad należących do drobnej szlachty.

W grupie wsi drobnoszlacheckich, poza zasiedlonymi przez potomków uboższego rycerstwa osadzanego tu przez władców, znalazły się też pod koniec XV w. osady dawniej należące do właścicieli zamożnych, lecz zubożałych wskutek rozrodzenia. Przykładem takich kolei losów mogą być włości Jastrzębców z Boguchwałowic. W 1409 r. Jassicza z Boguchwałowic otrzymał w dziale z bratem tę wieś oraz część Drzewc¹⁵⁸. Synowie jego posiadali również Rokitno, które w 1445 r. przypadło w dziale Wojciechowi, Jakubowi i Mikołajowi, zaś Boguchwałowice wzięł Jan¹⁵⁹. W latach osiemdziesiątych dziedzicami byli tu Jan i Jakub Boguchwałowscy, może synowie Jana, którzy zastawili Grabionkom z Klementowic część dóbr¹⁶⁰, co stało się przyczyną przejścia przez tychże Grabionków na własność 6 półłanków wymienionych w ich włości w 1486 r.¹⁶¹ Jan Bogu-

¹⁵¹ J. Wiśniewski, *W sprawie pochodzenia rodu króla Stanisława Augusta (W związku z genealogicznym „wywodem” Jerzego Łojka)*, „Kwartalnik Historyczny” t. 87 : 1980, nr 2, s. 464—465.

¹⁵² Drobna szlachtę spotykamy na sołectwach w 16 wsiach i wójtostwach w 2 miastach (ZDM t. VI, nr 1585, t. VII, nr 1977; SPPP t. VII, nr 1619; MRPS cz. III, nr 1971; *Fragmenta inscriptionum terrestrium Lublinensium anni 1416*, W: *Lubelska księga podkomorska piętnastego wieku*, Wyd. L. Białkowski, Lublin 1934, s. 145; B. Ulanowski, *Laudum Vartense*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydz. Historyczno-Filozoficznego AU” t. 21 : 1888, s. 291; WAPL, KzL 2, k. 15v, 43 v; KzL 4, k. 150, 153; KzL 5, k. 94, 138, 151, 213v, 330; KzL 8, k. 163v, 164v, 250; KzL 9, k. 78, 256, 279v, 656v; KzL 11, k. 186; KzL 10, k. 170; Archiwum Diecezjalne w Lublinie (dalej cyt.: ADL), Acta consistorii Lublinensis Dioecesis Cracoviensis, sygn. 4, k. 44; sygn. 5, k. 351v, 483; sygn. 6, k. 174v, 181v).

¹⁵³ ZDM t. V, nr 1288.

¹⁵⁴ W Wąwolnicy (Księgi miasta Wąwolnicy 2, k. 178), w Lublinie (WAPL, KzL 9, k. 57).

¹⁵⁵ W Kazimierzu (WAPL, KzL 9, k. 325v), w Opolu (KzL 9, k. 272, 290v).

¹⁵⁶ WAPL, KzL 9, k. 79, 286, 426, 633; KzL 5, k. 459v; KzL 8, k. 247v; B. Ulanowski, *Praktyka w sprawach małżeńskich w sądach duchownych diecezji krakowskiej w wieku XV*, „Archiwum Komisji Historycznej AU” t. 5 : 1889, s. 133. Por. H. Samsonowicz, *Z zagadnień stosunków społecznych w Polsce XV w.*, W: *Badania nad historią gospodarczo-społeczną w Polsce*, Poznań 1978, s. 129.

¹⁵⁷ Por. W. Dworzaczek, *O badaniach genealogicznych nad dawną rodziną*, W: *Spoleczeństwo staropolskie. Studia i szkice*, t. 2, Pod red. A. Wyczańskiego, Warszawa 1979, s. 180.

¹⁵⁸ *Najstarsze zapiski ziemskie...*, nr 119.

¹⁵⁹ WAPL, KzL 1, s. 312.

¹⁶⁰ WAPL KzL 12, k. 210.

¹⁶¹ WAPL KzL 9, k. 484.

chwałowski zapisał żonie oprawę w wysokości zaledwie 80 grz.¹⁶² W podobny sposób rozdrobieniu uległy Łagiewniki. W latach 1409—1429 były własnością Jarka¹⁶³, a w latach 1441—1484 jego synów Stefana i Mikołaja¹⁶⁴. W 1483 r. Mikołaj sprzedał swój dział Janowi Gutowi z Pliszczyna¹⁶⁵, zaś Stefan wkrótce zmarł, pozostawiając trzy córki¹⁶⁶: Elżbietę — żonę Piotra Suchypolcia, mieszczanina lubelskiego¹⁶⁷, Katarzynę — żonę Jana Wyszkwicia z Poniatowej¹⁶⁸ i Annę — mniszkę w klasztorze Św. Brygidy¹⁶⁹. Ich działy w Łagiewnikach miały wartość 40 grz., jak wynika z zapisów dotyczących spadku należnego Annie¹⁷⁰. Wdowa po Stefanie, Dorota, przeniosła się do miasta Piaski¹⁷¹.

Drobna szlachta zaliczana do zagrodowców, czyli samodzielnie uprawiająca ziemię, posiadała najczęściej gospodarstwa niewiele różniące się od kmiecych. Widać to wyraźnie w rejestrze poborowym województwa lubelskiego z 1531 r., gdzie przeważają majątki pół- i ćwierćłanowe¹⁷². Przypuszczalnie sytuacja taka wytworzyła się już w XV w., mamy bowiem z tego czasu zapisy alienacji działów obejmujących nie więcej niż 1 łan ziemi, sądząc po cenach kształtujących się w granicach 1—20 grz.¹⁷³ O tym, że szlachta ta nie różniła się od kmieci pod względem poziomu życia może też świadczyć zapis w *Metryce Koronnej* z 1503 r., kiedy to kilku dziedziców Wierzbowa z ziemi łukowskiej musiało przy pomocy świadków udowodniać swoje prawa do nadanej przed pięćdziesięciu laty ziemi, aby uwolnić się od roszczeń podstarościę łukowskiego, który wymagał od nich służb i prac tygodniowych jak od kmieci¹⁷⁴.

Obok szlachty bezkmiecej zamieszkiwali w omawianych wsiach również właściciele kilku łanów uprawianych przez poddanych, czyli szlachta cząstkowa. Kmiecie pozostawali pod bezpośrednim zarządem pana, co wnosić można z braku danych o sołtysach czy innych osobach dozorujących gospodarki z ramienia właściciela. Wprawdzie w kilku wsiach drobnoszlacheckich występowały sołtysi, lecz można przypuszczać, że sprawowali oni swe funkcje w działach należących do szlachty zamożnej i ich władza nie sięgała do części innych sąsiadów, zaliczanych do drobnej szlachty¹⁷⁵. Mogli też to być sołtysi z innej miejscowości, a określenie np. *advocatus de Poniatowa* wynikało z pochodzenia z Poniatowej, a nie sprawowania tam funkcji sołtysa¹⁷⁶. W kilku wsiach sołectwa istniały do

¹⁶² WAPL KzL 12, k. 210v.

¹⁶³ *Najstarsze zapiski ziemskie...*, nr 222, 366; WAPL, KzL 5, k. 7, 95v, 178v, KzL 10, k. 170; *SPPP* t. VII, nr 1589, 1599; KzL 2, k. 245v.

¹⁶⁴ WAPL, KzL 1, s. 91, 108, 145, 167, 230a, 303; KzL 8, k. 180v; KzL 5, k. 44, 175, 200, 281, 437, 459v; *Lubelska księga podkomorska...*, s. 55; KzL 4, k. 176; KzL 11, k. 24; KzL 9, k. 39v, 118, 319v, 366v.

¹⁶⁵ WAPL, KzL 9, k. 370v.

¹⁶⁶ WAPL, KzL 5, k. 131.

¹⁶⁷ WAPL, KzL 11, k. 72v.

¹⁶⁸ WAPL, KzL 9, k. 508.

¹⁶⁹ WAPL, KzL 9, k. 560.

¹⁷⁰ WAPL, KzL 9, k. 560, KzL 11, k. 88.

¹⁷¹ ADL, Acta Consistorii Lublinensis..., sygn. 6, k. 210.

¹⁷² ZDz t. XIV, s. 347—387.

¹⁷³ WAPL, KzL 8, k. 261; KzL 9, k. 325v; ZDM t. I, nr 328, t. VIII, nr 2497.

¹⁷⁴ MRPS cz. III, nr 759, 1260.

¹⁷⁵ Na przykład w Tuszowie w l. 1455—1479 notowani byli sołtysi Zbigniewa z Tuszowa (ADL, Acta Consistorii Lublinensis sygn. 2, k. 92v, 177, 283; WAPL, KzL 5, k. 388; KzL 9, k. 270), należącego niewątpliwie do bogatych właścicieli, skoro w 1488 r. sprzedał tu swe dobra za 400 grzywien (KzL 9, k. 521).

¹⁷⁶ W 1493 r. w Poniatowej zastawiono półłanek przy między *advocati* (WAPL,

czasu, gdy ubożający właściciele nie wykupili ich z rąk dziedzicznych posiadaczy, jak to miało miejsce w Giełczwi koło Piask¹⁷⁷, gdzie skup sołectwa zbiegł się w czasie z utratą statusu wsi parafialnej, gdy parafię przeniesiono do nowego miasta Piaski¹⁷⁸. Z zanikiem sołectwa spotykamy się w drobnoszlacheckim Chmielniku. W 1416 r. toczył się tu spór o przywilej na prawo niemieckie między Katarzyną Zapadłową a Marcinem z tej wsi¹⁷⁹, w 1427 r. nazywanym *advocatus de Chmielik*¹⁸⁰. Tenże Marcin w latach 1418—1431 był pisarzem ziemskim lubelskim¹⁸¹, a w 1438 r. rajcą lubelskim, notowanym też w latach 1447—1448 jako *advocatus iuris supremi Methburgensis in castro Lublinensi*¹⁸², czyli landwójtem, tj. przewodniczącym sądu wyższego prawa niemieckiego na zamku lubelskim¹⁸³. Poza tymi wiadomościami brak późniejszych wzmianek o sołectwie w Chmielniku, przypuszczalnie w drugiej połowie XV w. nie istniało.

Podsumowując powyższe rozważania warto podkreślić, że przeważająca wśród właścicieli ok. 178 wsi w województwie lubelskim drobna szlachta pojawiła się tu wskutek militarnych i gospodarczych potrzeb państwa polskiego w XIV i XV w. Można wyodrębnić dwa etapy osiedlenia się tej grupy na badanym terenie: pierwszy w czasach Kazimierza Wielkiego, który nadawał sprowadzanym tu ubogim rycerzom nieuprawiane jeszcze ziemie, przede wszystkim w okolicach Lublina, Wąwolnicy i Bełżyc, i drugi etap, datowany na XV w., gdy fala osadnictwa drobnoszlacheckiego objęła głównie ziemię łukowską, a w mniejszym stopniu ziemię lubelską (okolice Parczewa). Obok przybyszów pochodzących w XIV w. częściowo, a w XV w. w przeważającej liczbie z Mazowsza pod koniec XV w. do statusu drobnej szlachty wskutek rozrodzenia przeszły niektóre miejscowe rodziny, dawniej zamożne, posiadające nawet po kilka wsi.

Podległość dużej części szlachty z ziemi lubelskiej sądowi kasztelana lubelskiego stanowiła reminiscencję dawnych związków osadników drobnorycerskich z władzą burgrabiego kazimierskiego, którego kompetencje przejął następnie sąd w Wąwolnicy.

Rozdrobnienie własności musiało wpływać hamująco na rozwój gospodarki szlacheckiej, lecz widoczne to jest jedynie w ziemi łukowskiej, gdzie przewaga ubogiej szlachty utrzymywała się jeszcze przez kilkaset lat. Natomiast w ziemi lubelskiej dominacja bogatszej szlachty zwiększała się w wiekach następnych, m. in. kosztem dóbr szlachty zagrodowej i cząstkowej, tak że do XX w. dotrwało tu tylko 7 wsi zamieszkiwanych przez zagrodowców¹⁸⁴.

KzL 11, k. 98). Była to zapewne miedza Andrzeja dziedzica z Poniatowej i wójta z Opoła (KzL 11, k. 186).

¹⁷⁷ WAPL, KzL 4, k. 175.

¹⁷⁸ P. Szafrań, *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w Lubelskiem*, Lublin 1958, s. 139—140; F. Kiryk, *Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny w dobie jagiellońskiej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” z. 43, Prace historyczne, Kraków 1972, s. 152.

¹⁷⁹ WAPL, KzL 10, k. 9.

¹⁸⁰ WAPL, KzL 2, k. 122v.

¹⁸¹ *Wyjątki z najdawniejszej księgi miejskiej...*, nr 9.

¹⁸² *SPPP* t. II, nr 3304, *KDMp* t. IV, nr 1507.

¹⁸³ K. Myśliński, *Wój dziedziczny i rada miejska w Lublinie 1317—1504*, Lublin 1962, s. 53.

¹⁸⁴ S. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 148.

Wykaz. 1. Wsie zamieszkiwane przez szlachtę podległą jurysdykcji kasztelana lubelskiego w Wąwolnicy

Nr na mapie	Nazwa wsi	Zapisy w aktach sądu (pozwy, wyroki, zeznania)
1	2	3
1	Białka	KkW 1 k. 6, 10
2	Boby	KkW 1 k. 3v, 7
6	Borzęcin	KkW 2 k. 103
8	Branwiczka	KkW 2 k. 26
9	Bronice	KkW 1 k. 4v, 16, 34, 71, 74, 80v, 82v, 87v; KkW 2 k. 6v, 8v, 32, 45v, 91
12	Bychawka	KkW 2 k. 46v, 47v, 49, 78v, 80v, 81
15	Chmielnik	KkW 1 passim; KkW 2 k. 31v
17	Chmielów k. Wąwolnicy	KkW 2 k. 26v, 29v, 88, 95v
18	Chruszczów	KkW 1 k. 38v; KkW 2 k. 87v
19	Chrzanów k. Kłodnicy	KkW 2 k. 35, 37v, 38v
20	Czesławice	KkW 1 passim; KkW 2 passim
23	Cmiłów	KkW 2 k. 46, 92
28	Dobre	KkW 1 k. 88v; KkW 2 k. 77v, 99
31	Dominów	KkW 1 k. 46
32	Drzewce	KkW 1 passim; KkW 2 passim
35	Giszowice	KkW 2 k. 46v, 48v, 78v, 79v
36	Głzyce	KkW 2 k. 39, 43, 75v, 76, 79v, 80v
39	Góra, pf. Wojciechów	KkW 1 k. 22, 26, 40v, 43, 58v, 95
44	Iżyce	KkW 1 k. 34, 97, 99, 100; KkW 2 passim
45	Janiszów, pf. Piotrawin	KkW 1 k. 11v, 18, 59v, 75; KkW 2 k. 1v, 21v, 33, 44, 81, 83, 85, 96v
46	Jaroszewice	KkW 1 k. 8v, 40v, 70v, 81v; KkW 2 k. 27v, 44v, 86
53	Karmanowice	KkW 1 k. 55; KkW 2 k. 103
56	Kierz	KkW 1 k. 8v, 9v, 22, 44, 99; KkW 2 k. 2v, 34v, 35v, 40, 42, 88v, 90v, 103
58	Kłodnica Dolna	KzL 11 k. 2v; KkW 2 k. 32
59	Kłodnica Górna	KkW 2 k. 31v, 32v, 97
60	Kosarzew	KzL 5 k. 46v; KkW 2 k. 84
61	Kośmin	KkW 1 passim; KkW 2 k. 17av, 19v, 31v, 84v, 86
65	Krzyżniec (Chrzieniec)	KkW 1 k. 21, 52, 81; KkW 2 k. 36, 36v
71	Lubki	KkW 1 passim; KkW 2 passim
72	Lucka	KkW 1 k. 7, 11, 18v
73	Lugów	KkW 1 k. 52v, 70, 72, 100v; KkW 2 k. 36, 37, 42, 44, 90v
74	Lychów	KkW 1 k. 94v, 96v
76	Matczyn	KkW 1 k. 20, 98; KkW 2 k. 20v, 25, 30, 41v, 43, 46, 48, 83, 89
79	Moszna	KkW 1 k. 21, 22, 37v, 45, 100v, 104; KkW 2 k. 18v, 41v, 43
84	Naklice	KkW 2 k. 49
85	Niebrzegów	KzL 1 s. 157; KkW 2 k. 71, 93v
90	Niezabitów	KkW 1 passim; KkW 2 passim
98	Piczkowice (Stara Wieś)	KkW 1 k. 103v; KkW 2 k. 18, 19v, 26, 41, 83v, 85, 86v, 88, 89, 99
99	Piotrowice, pf. Bychawka	KkW 1 k. 21v, 50, 54v, 80v, 64v; KkW 2 k. 20v, 29v
100	Piotrowiec, pf. Wąwolnica	KkW 1 passim; KkW 2 k. 44v, 49, 81v
101	Podgórz	KkW 2 k. 30
102	Poniatowa	KkW 1 passim; KkW 2 k. 18v, 23, 28, 39v, 40, 90, 91v, 93v, 95
108	Rąblów	KkW 1 k. 75v; KkW 2 k. 26v
110	Rogów	KkW 1 k. 80, 82, 82v
114	Rudnik (Mały)	KkW 1 k. 36v
118	Rzeczyca Niższa (Wydźdzyna)	KkW 2 k. 2, 23v, 24, 80, 95v
119	Rzeczyca Wyższa (Kozmianowa)	KkW 2 k. 25, 26v, 30, 35, 75v, 82
120	Sadurki —	KkW 1 k. 12, 37

1	2	3
124	Sieprawice	KkW 1 k. 2, 3, 42v
126	Skowieszyn	KkW 2 k. 19v
127	Stotwiny	KkW 1 k. 59v, 65v
128	Ślugocin	KkW 1 k. 4v, 35, 76v, 94, 99, 103; KkW 2 k. 3, 9v
130	Sobieszczany	KkW 1 k. 9v, 103v; KkW 2 k. 33, 40, 45, 89, 100, 102, 104v
135	Stojęszyn	KkW 2 k. 47v, 49, 77v, 80v
137	Sirzelce	KkW 1 k. 37v; KkW 2 k. 79, 94, 99v
142	Szczuczki	KkW 1 passim; KkW 2 passim
144	Śwldno	KkW 1 k. 3v, 4, 6, 21, 86v, 93v; KkW 2 k. 34
149	Tarnawka	KkW 1 k. 55v, 56v; KkW 2 k. 2, 5, 20v, 25v, 34v, 42, 74v, 76, 80, 84
152	Tomaszowice	KkW 1 k. 1v, 31v, 19, 29v, 32v; KkW 2 k. 28, 97v
153	Trzeźniów	KkW 1 k. 46
154	Trzydnik	KkW 1 k. 51; KkW 2 k. 80v, 84v, 85v
157	Tuszów	KkW 1 k. 29; KkW 2 k. 18v, 31v, 84v, 88
158	Węglno	KkW 2 k. 78, 93, 94, 105v
160	Wierzbka	KkW 2 k. 88v
164	Wilczepole	KkW 1 k. 47, 48, 50, 56, 64v, 65; KkW 2 k. 17av, 74v
165	Wilków	KkW 1 k. 81, 96v
166	Witoszyn	KkW 2 k. 17a, 18, 94v, 97v
167	Witów	KkW 2 k. 84v, 85v, 88v, 102
169	Wronów	KkW 1 k. 94v; KkW 2 k. 36v, 92v, 97 -
170	Wygnanowice	KkW 2 k. 35
171	Wysokie, pf. Garbów	KkW 1 k. 70v, 72v, 74v; KkW 2 k. 102, 104v
178	Zmijowiska	KkW 2 k. 49v, 75

Wykaz 2. Osady zamieszkiwane przez drobną szlachtę w końcu XV wieku w województwie lubelskim

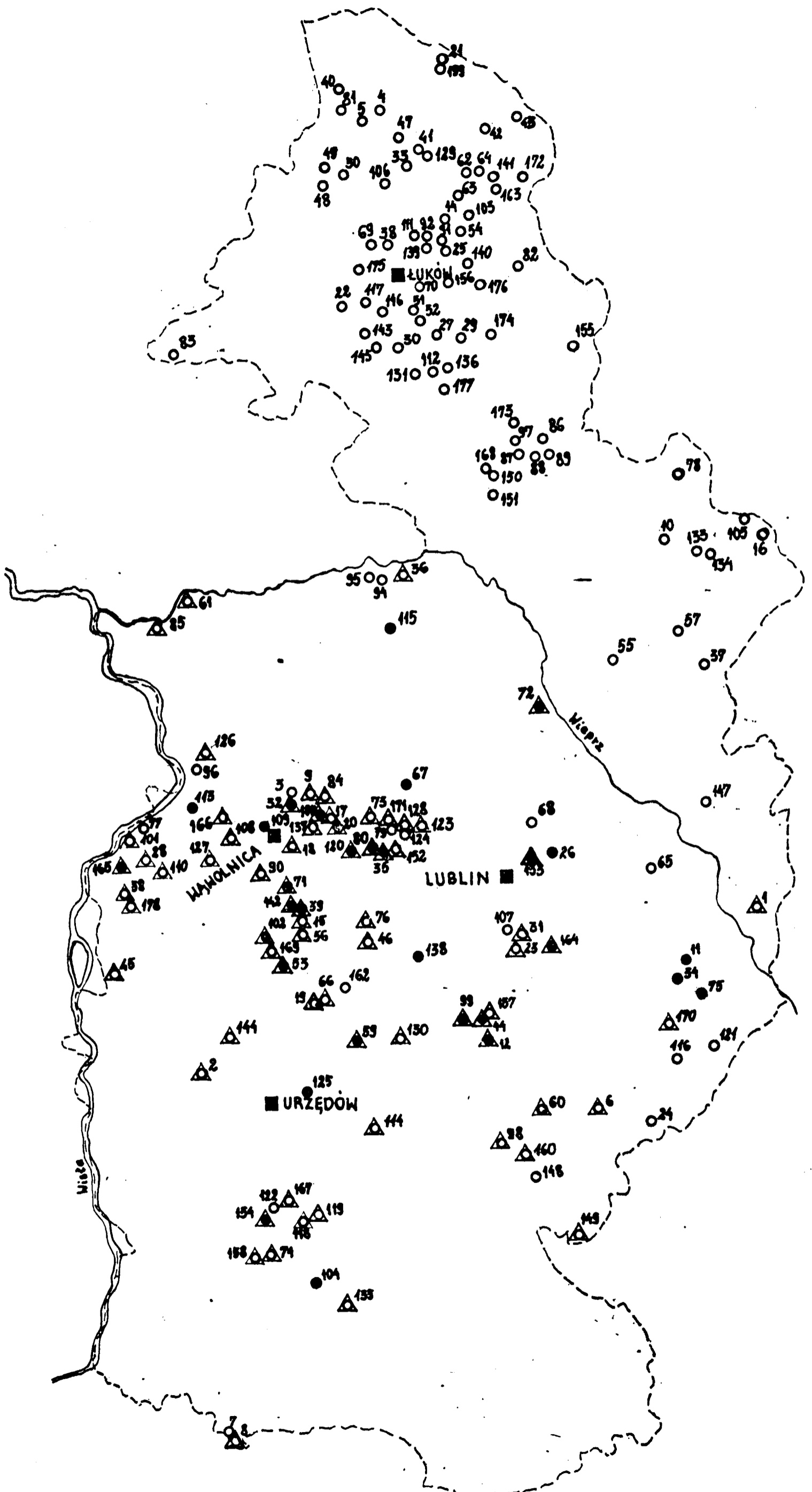
Nr na inapie	Nazwa osady	Ziemia	Pierwsza wzmianka
1	2	3	4
1	Białka	lubel.	1445 r. KkW 1, 6
2	Boby	lubel.	1413 r. KzL 1, 81
3	Boguchwałowice	lubel.	1409 r. TA 119
4	Borki	łuk.	1496 r. KzL 8, 73
5	Borki-Kosioroki	łuk.	1473 r. MRPS I 1229
6	Borzęcin	lubel.	1441 r. KzL 1, 2
7	Brandwica	lubel.	1414 r. KzL 1, 85
8	Branwiczka	lubel.	1470-80 LB II, 367
9	Bronice	lubel.	1409 r. TA 89
10	Brušno	lubel.	1457 r. KzL 4, 225 v
11	Brzezice	lubel.	1381 r. ZDM IV 1059
12	Bychawka	lubel.	1398 r. ZDM IV 1139
13	Bzów	łuk.	1409 r. TA 406
14	Celiny	łuk.	1440 r. ZDM VIII 2260
15	Chmielnik	lubel.	1409 r. TA 43
16	Chmielów k. Parczewa	lubel.	1432 r. KofL Wojc. 18
17	Chmielów k. Wąwolnicy	lubel.	1415 r. Zap. sandom. 661
18	Chruszczów	lubel.	1444 r. KzL 1, 263
19	Chrzanów k. Kłodnicy	lubel.	1427 r. KzL 2, 98
20	Czesławice	lubel.	1359 r. Arch. Malach. 258, s. 3-6
21	Czeple	łuk.	1471 r. ADL, rkps 96, 200
22	Czerśi	łuk.	1416 r. KzL 10, 115
23	Cmiłów	lubel.	1409 r. TA 442
24	Dąble	lubel.	1414 r. KzL 1, 64
25	Dębowica	łuk.	1418 r. ZDM I 328
26	Diugie	lubel.	1351 r. AGAD Perg. 1795

1	2	3	4
27	Dminin	łuk.	1418 r. ZDM I 328
28	Dobre	lubel.	1409 r. TA 1
29	Domanin	łuk.	1416 r. LKP 140
30	Domaszewnica	łuk.	1418 r. ZDM I 328
31	Dominów	lubel.	1409 r. TA 29
32	Drzewce	lubel.	1381 r. ZDM IV 1059
33	Dziewule	łuk.	1441 r. ZDM VIII 2345
34	Gielczew k. Piask	lubel.	1325 r. MPV I 173, 248
35	Giszowice	lubel.	1359 r. Arch. Małach. 258, s. 3-6
36	Giżyce	lubel.	1409 r. TA 144
37	Głębokie	lubel.	1441 r. KzL 1, 1
38	Gołaszyn	łuk.	1448 r. KDMp IV 1498
39	Góra, pf. Wojciechów	lubel.	1381 r. ZDM IV 1059
40	Grabianów	łuk.	1471 r. ADL rkps 96, 200
41	Grodzisk	łuk.	1427 r. KzL 2, 113
42	Iwanów	łuk.	1431 r. KzL 2, 293
43	Izdebki	łuk.	1425 r. ZDM V 1356
44	Iżyce	lubel.	1383 r. AS II 52
45	Janiszów, pf. Piotrawin	lubel.	1409 r. TA 254
46	Jaroszewice	lubel.	1409 r. TA 121
47	Jasiołka	łuk.	1441 r. ZDM VIII 2345
48	Jastrzębie	łuk.	1418 r. ZDM I 328
49	Jastrzębie-Lupiny	łuk.	1418 r. ZDM I 328
50	Jastrzębie-Tworki	łuk.	1495 r. KpL 1, 88
51	Jeziory	łuk.	1418 r. ZDM I 328
52	Jeziory-Gołąbki	łuk.	1418 r. ZDM I 328
53	Karmanowice	lubel.	1381 r. ZDM IV 1059
54	Karwów	łuk.	1414 r. KzL 5, 93
55	Kaznów	lubel.	1441 r. KzL 10, 147v
56	Kierz k. Bełżyc	lubel.	1400 r. SPPP VIII 10353
57	Kleszczów	lubel.	1451 r. KzL 4, 64 v
58	Kłodnica Dolna	lubel.	1414 r. KzL 2, 94
59	Kłodnica Górna	lubel.	1398 r. ZDM IV 1139
60	Kosarzew	lubel.	1388 r. ZDM IV 1549
61	Kośmin	lubel.	1409 r. TA 459
62	Krasusza	łuk.	1418 r. ZDM I 328
63	Krasusza-Gołowierzchy	łuk.	1425 r. SPPP VII 1599
64	Krasusza-Zambry	łuk.	1422 r. KzL 10, 272
65	Krzesimów	lubel.	1409 r. TA 426
66	Krzyńiec (Skrzyniec)	lubel.	1409 r. TA 247
67	Leśce	lubel.	1383 r. ZDM I 172
68	Lągiewniki	lubel.	1409 r. TA 222
69	Lawki	łuk.	1418 r. ZDM I 328
70	Łazy	łuk.	1418 r. ZDM I 328
71	Lubki	lubel.	1348 r. ZDM IV 936
72	Lucka	lubel.	1380 r. ZDM IV 965
73	Lugów	lubel.	1409 r. TA 7
74	Lychów	lubel.	1443 r. DKDK II 444
75	Makarzewice	lubel.	1388 r. ZDM VI 1539
76	Matczyn	lubel.	1409 r. TA 141
77	Mięcmierz	lubel.	1409 r. TA 17
78	Milanów	lubel.	1431 r. KzL 2, 292
79	Moszenki	lubel.	1430 r. KzL 2, 286
80	Moszna	lubel.	1392 r. ZDM VI 1585
81	Mościbrody	łuk.	1474 r. MRPS I 1229
82	Mościska	łuk.	1418 r. ZDM I 328
83	Mysłów	łuk.	1466 r. KzL 11, 24
84	Nakłice	lubel.	1420 r. KzL 10, 384
85	Niebrzegów	lubel.	1415 r. KzL 10, 158
86	Niewętoez-Dzierzki	łuk.	1448 r. ZDM III 789
87	Niewętoez-Gruszki	łuk.	1448 r. ZDM III 789
88	Niewętoez-Lichy	łuk.	1436 r. SPPP VII 1616

1	2	3	4
89	Niewęgłosz Stary	łuk.	1409 r. TA 153
90	Niezabitów	lubel.	1409 r. TA 20
91	Nurzyna	łuk.	1418 r. ZDM I 328
92	Nurzyna-Borzymy	łuk.	1429 r. KzL 10, 387 v
93	Oprza	łuk.	1418 r. ZDM I 328
94	Ostrów Mały	lubel.	1447 r. KDMp IV 1488
95	Ostrów Wielki	lubel.	1413 r. KzL 1, 61
96	Parchatka	lubel.	1442 r. DKDK II 434
97	Paszki	łuk.	1448 r. ZDM III 789
98	Piczkowice (Stara Wieś)	lubel.	1409 r. TA 21
99	Plotrowice, pf. Bychawka	lubel.	? 1359 r. ZDM IV 961; 1409 r. TA 2
100	Plotrowice, pf. Wąwolnica	lubel.	? 1359 r. ZDM IV 961; 1375—1384 Kk w 1, 32
101	Podgórz	lubel.	1409 r. TA 17
102	Poniatowa	lubel.	1382 r. ZDM VI 1833
103	Popławki	łuk.	1429 r. KzL 2, 205
104	Potok	lubel.	1325 r. MPV I 160
105	Przewłoka	lubel.	1414 r. KzL 5, 96
106	Radomyśl	łuk.	1418 r. ZDM I 328
107	Rawszyce	lubel.	1425 r. BPAN Kraków 8644, 174v
108	Rąblów	lubel.	1409 r. TA 446
109	Rogalów	lubel.	1381 r. ZDM IV 1059
110	Rogów	lubel.	1409 r. TA 440
111	Role	łuk.	1448 r. KDMp IV 1498
112	Rozwadów	łuk.	1418 r. ZDM I 328
113	Rudka k. Bochońnicy	lubel.	1317 r. ZDM IV 895
114	Rudnik Mały	lubel.	1421 r. ZDM VII 1917
115	Rudno	lubel.	1334 r. DKDK I 40
116	Rybczewice	lubel.	1409 r. TA 69
117	Ryżki	łuk.	1448 r. KDMp IV 1498
118	Rzeczyca Niższa (Wydździyna)	lubel.	1429 r. KzL 2, 220 v
119	Rzeczyca Wyższa (Kozmianowa)	lubel.	1414 r. KzL 1, 85
120	Sadurki	lubel.	1359 r. Arch. Małach. 258, s. 3—6
121	Siedliska, pf. Biskupice	lubel.	1451 r. KzL 4, 35v
122	Siedliska k. Trzydnika	lubel.	1451 r. LKP 43—45
123	Sieprawice	lubel.	1417 r. KzL 10, 175 v
124	Sieprawki	lubel.	1475 r. KzL 9, 95 v
125	Skorczyce	lubel.	1395 r. ZDM IV 1118
126	Skowieszyn	lubel.	1409 r. TA 370
127	Słotwiny	lubel.	1418 r. KzL 10, 254v
128	Śługocin	lubel.	1414 r. KzL 5, 95
129	Sobiestan	łuk.	1441 r. ZDM VIII 2345
130	Sobieszczany	lubel.	1409 r. TA 25
131	Sobole	łuk.	1418 r. ZDM I 328
132	Sochacz	łuk.	1418 r. ZDM I 328
133	Sowin (Sowiegłowy)	lubel.	1432 r. ZDM V 1394
134	Stępków	lubel.	1432 r. ZDM V 1394
135	Stojeszyn	lubel.	1409 r. TA 168
136	Stok (Stoczek), pf. Ulan	łuk.	1418 r. ZDM I 328
137	Strzelce	lubel.	1409 r. TA 148
138	Strzeszkowice k. Krężnicy	lubel.	1382 r. ZDM VI 1833
139	Suleje	łuk.	1491 r. KzL 9, 616 v
140	Szaniawy	łuk.	1420 r. KzL 10, 387 v
141	Szczepanki	łuk.	1450 r. KzL 4, 14
142	Szczuczki	lubel.	1375—1384 KzL 10, 308 v
143	Szczygły	łuk.	1418 r. ZDM I 328
144	Swidno	lubel.	1409 r. TA 199
145	Swidry I	łuk.	1418 r. ZDM I 328

1	2	3	4
146	Świdry II	łuk.	1418 r. ZDM I 328
147	Świrczów	lubel.	1470—80 LB III 267
148	Tarnawka Mniejsza	lubel.	1453 r. KzL 1, 351
149	Tarnawka Większa	lubel.	1417 r. KzL 10, 137
150	Tchórzew	łuk.	1409 r. TA 399
151	Tchórzew Szlachecki	łuk.	1447 r. KDMp IV 1488
152	Tomaszowice Mniejaje	lubel.	1381 r. ZDM IV 1059
153	Trześniów	lubel.	1381 r. ZDM IV 1059
154	Trzydnik	lubel.	1382 r. ZDM VI 1833
155	Turów	łuk.	1418 r. ZDM I 328
156	Turzerogi	łuk.	1446 r. MRPS III sup. 144
157	Tuszów	lubel.	1409 r. TA 146
158	Węgno	lubel.	1409 r. ZDM V 1228
159	Wielgórz	łuk.	1471 r. ADL rkps 96, 200
160	Wierzbka	lubel.	1451 r. KZL 4, 67 v
161	Wierzbowo	łuk.	ok. 1450 r. MK 20, 189
162	Wierchowiska, pf. Bełzyce	lubel.	1409 r. TA 247
163	Wierzejki	łuk.	1418 r. ZDM I 328
164	Wilczopole	lubel.	1398 r. ZDM IV 1139
165	Wilków	lubel.	1325 r. MPV I 172, 247
166	Witoszyn	lubel.	1416 r. KzL 10, 7 v
167	Witów	lubel.	1429 r. KzL 2, 49
168	Wola Tchórzewska	łuk.	1462 r. KzL 5, 58
169	Wronów	lubel.	1409 r. TA 149
170	Wygnanowice	lubel.	1409 r. TA 15
171	Wysokie, pf. Garbów	lubel.	1409 r. TA 1
172	Wysokinin	łuk.	1418 r. ZDM I 328
173	Zabiele	łuk.	1469 r. KofL 4, 50 v
174	Zakrzów, pf. Ulan	łuk.	1444 r. ZDM VIII 2497
175	Zalesie	łuk.	1457 r. MK 119, 89 v
176	Zarzecze (Zarzecz Łukowski)	łuk.	1418 r. ZDM I 328
177	Zarzecz (Zarzecz Ulański)	łuk.	1485 r. MRPS IV sup. 1118
178	Żmijowiska	lubel.	1460 r. LKP 91

OSADY ZAMIESZKIWANE PRZEZ DROBNĄ SZLACHTĘ W WOJ. LUBELSKIM W KOŃCU XV WIEKU

WSIE ZAMIESZKIWANE PRZEZ DROBNĄ SZLACHTĘ: ● - znane ze źródeł XIV-wiecznych
 ○ - znane ze źródeł XV-wiecznych
 ▲ ▲ - wsie zamieszkiwane przez szlachtę podległą jurysdykcji kasztelana lubelskiego
 ■ LUBLIN - ośrodki sądownictwa szlacheckiego